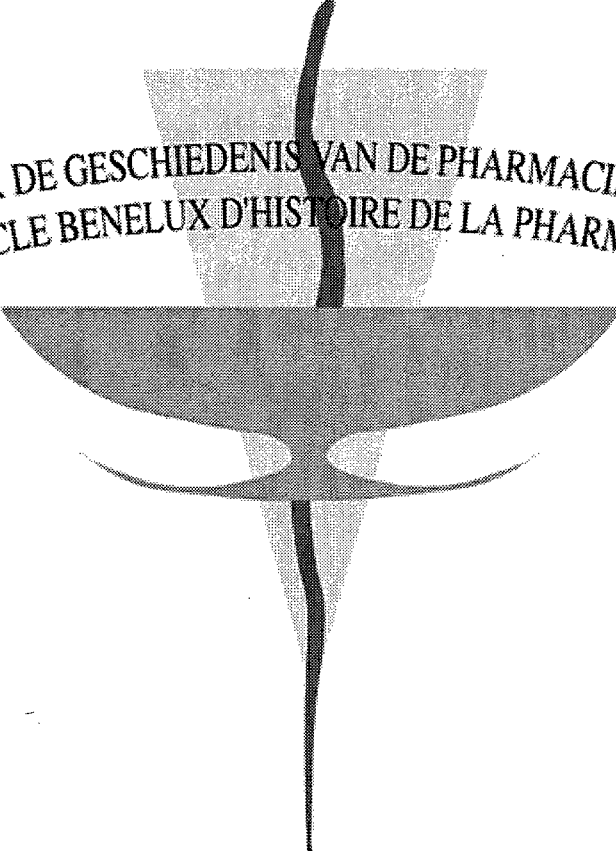

KRING VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PHARMACIE IN BENELUX
CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE

Bulletin 106

**April/Avril 2004
Jaargang/Année 53**

Redacteur

Apr. G. Gilijs

Inhoud - sommaire

G. Gilijs	Voorwoord	1
	Avant-Propos	2
G. Gilijs	Verslag najaarscongres te Aalst	3
	Rapport de la réunion d'Alost	5
A.I. Bierman	Farmacie in Breda	7
C. De Backer	Een chirurgijn en een geneesheer cumuleren te Assenede in 1669 en 1721 als apothecaris	14
J. Lemli - G. Gilijs	Examen voor apotheker te Brussel 1829	24
G. Gilijs	Cholera epidemie te Leuven 1832	32
Boekbespreking		52
Mededelingen		54

Voorwoord

Apr. Guy Gilijs

Het drieënvijftigste levensjaar van de Kring werd ingezet met een aantal innovaties. Zo maakte U kennis met de beide congressen die in 2004 zullen plaatshebben, en waardoor een frisse wind moet waaien: uitgekende locaties om het culturele programma ten volle aan bod te laten komen, lezingen aangepast aan de plaatselijke omstandigheden, hulp van computer om lezingen te visualiseren en ze daardoor begrijpelijker en aantrekkelijker te maken.

Over de aard, de tijdsduur en het aantal congressen per jaar kan nog gesproken worden. Het bestuur staat open voor suggesties van alle leden!

Met de medewerking van KAVA kunnen we U een aangename, kleurrijke en duidelijke uitnodiging opsturen. Waarvoor onze dank aan de medewerkster!

Ook aan ons Bulletin werd gesleuteld. Op vraag van sommigen hebben we het lettertype vergroot voor een betere leesbaarheid en werd het contrast van de tekst intenser gemaakt. Dankzij het overschakelen op een moderne elektronische aanpak kan op de kosten bespaard worden. Aan de auteurs vragen we daarom de teksten en foto's bij voorkeur op diskette of cd-rom in te leveren, of per e-mail door te sturen.

Het bestuur van de Kring spaart moeite noch tijd om de leefbaarheid en de aantrekkelijkheid van onze Kring te verzekeren, zonder het farmaco-historisch belang uit het oog te verliezen. Maar wij vragen ook de steun van ieder lid voor een zo groot mogelijke deelname aan de congressen, tijdige betaling van het lidgeld (steunend lid?) en vooral medewerking voor de werving van nieuwe (jonge) leden.

Avant - Propos

Phcien. Guy Gillias

Nous entamons la cinquante troisième année d'existence du Cercle par quelques innovations. Vous avez pu prendre connaissance des futures réunions de 2004 où un esprit nouveau soufflera : localisations choisies pour leur intérêt culturel, conférences adaptées au lieu où elles se donnent, aide de l'ordinateur pour les visualiser afin de les rendre plus intelligibles et attractives. La forme, la durée et le nombre des congrès peuvent encore être discutés. Le comité est ouvert aux suggestions de tous les membres !

Avec l'aide de la KAVA nous sommes à même de vous envoyer des invitations convenables, agrémentées de couleurs et précises . Que notre collaboratrice en soit remerciée !

On œuvre également au Bulletin. A la demande de certains nous avons agrandi le type de lettres pour une meilleure lisibilité , le contraste est également plus intense. Grâce aux moyens électroniques modernes on influe sur le coût. Pour cela nous demandons aux auteurs de livrer textes et photos sur disquettes ou cd-rom, ou de les envoyer par e-mail.

Le Comité ne s'épargne ni peine ni mesure pour assurer la viabilité et l'attrait du Cercle sans perdre de vue l'intérêt pharmaco-historique. En contrepartie nous demandons l'aide de chaque membre en participant le plus possible aux congrès, en payant à temps la cotisation de membre ou de membre de soutien et surtout la coopération à la recherche de (jeunes)membres.

Najaarscongres te Aalst op 4 en 5 oktober 2003

Apr. Guy Gilijs

In aanwezigheid van enkele Aalsterse apothekers, doch met een kwartiertje vertraging, kon de voorzitter het Congres openen in de aangename, koele en van alle accommodaties voorziene vergaderzaal van Hotel Keizershof in Aalst.

Prof. J. Lemli beet de spits af met een gedetailleerde bespreking van een Brussels apothekersexamen in 1829 afgelegd. Uit een honderdtal losse papiertjes in een archiefbundel, kon na studie een examenrekening en het examen zelf gereconstrueerd worden. Weinig studenten zouden vandaag slagen in deze moeilijke opgaven!

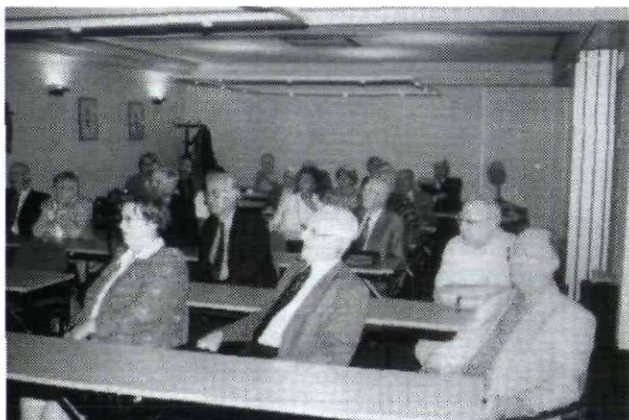
Apotheker A. Bierman nam ons mee naar Nederlands Indië en besprak de figuur van apotheker H.F. Tillema. Deze uitgeweken Hollander had fortuin gemaakt met de verkoop van mineraalwaters, waarna hij zich sociaal opstelde voor de arme bevolking van Nederlands Indië. Vooral in zijn boek *Kromoblenda* getuigde hij als sociaal fotograaf van de heersende ellende.

Na de koffiepauze vertelde collega Renneboog van Aalst over de plaatselijke familieapothek, waarin hij als vierde generatie werkzaam is (zijn dochter zit in de tweede kandidatuur!). Dia's toonden ons de apotheek met inrichting van rond 1900, in een Neo-Renaissance stijl (vroeg Mechelse stijl), die er nog intact staat te pronken. Ook de opstanden van de eerste apotheekinrichting zijn nog bewaard. Apotheker Vercruysse sloot de namiddag af met een interessant verhaal (met dia's) over de plant sylphium. Deze verloren gewaande plant werd op een van zijn reizen in Lybië als het ware opnieuw ontdekt tussen de ruïnes van Cyrene.

In de aangename bar van het hotel werd door menig deelnemer nagepraat, tot de tijd voor het aperitief in Hotel Royal Astrid, waar tevens een uiterst verzorgd en smaakvol avondmaal werd opgediend in een gezellige en luxueus kader.

Op de Algemene Ledenvergadering diende te worden overgegaan tot het (her)verkiezen van de vervallen mandaten van enkele bestuursleden. De collega's Vercruysse, Van Gelder, Van der Meer, De Munck en De Backer werden door de vergadering herverkozen. De kandidatuur van ons lid Charles Libert, die de Kring reeds jaren lang vertegenwoordigt bij de Internationale, werd eveneens aanvaard door de vergadering.

Apotheker De Munck deed dan lezing van het verhaal van prof. De Backer over de apothekers te Aalst van de 15^e tot de 17^e eeuw. De noodgedwongen opsomming van namen en data werd gevisualiseerd door een begeleidende informatieve en ingekorte tekst, via pc op het grote scherm geprojecteerd. Een nieuwe benadering waardoor de luisteraars met veel interesse de lezing konden volgen. Het initiatief werd alom geprezen.

Tijdens de koffiepauze installeerde mevrouw Dumortier haar dia's, die haar lezing over de Antwerpse Renaissance apothekerspotten zouden illustreren. Het werd een boeiende uiteenzetting over de apothekerspot vanaf de majolica tot de Antwerpse pot. Haar boek "*Céramique de la Renaissance à Anvers - De Delft à Venise*", is zeker de moeite waard om aangeschaft te worden (zie bij Boekbespreking). Het aantal vragen na de lezing bewees hoe groot de aandacht van de congressisten was geweest.

Terwijl we genoten van het aperitief, nodigde collega H. Leupe ons uit op een nakende tentoonstelling in Kortrijk over "apothekers-uitvinders". Hij stelde tevens een boek voor over dit onderwerp, dat later te koop zal aangeboden worden. (zie bij Boekbespreking).

Een twee uur durende gegidste wandeling langsheen de historische gebouwen van Aalst en een bezoek aan het Stadsmuseum Oud Gasthuis (karnaval, Daens, Boon...) besloot dit meer dan geslaagde Congres.

Réunion d'Alost

les 4 et 5 octobre 2003

Phcien. Guy Gilijs

En présence de quelques pharmaciens d'Alost, le président a ouvert la séance dans l'agréable salle de conférence de l'hôtel Keizershof, sobre et pourvue de toutes les facilités.

Le professeur J. Lemli décrivit avec brio et en détail un examen pratique de pharmacien De Preter en l'an 1829. L'étude d'une centaine de feuilles découvertes dans un paquet d'archives lui permit d'établir le prix fort important de l'examen et son déroulement. Peu de pharmaciens actuels réussiraient cette épreuve pénible !

La pharmacienne A. Bierman nous amena aux Indes Néerlandaises et dévoila la personnalité du pharmacien H.F. Tillema. Cet émigré hollandais après avoir fait fortune dans la vente des eaux minérales, prit position en faveur de la population pauvre de cette colonie. Photographe socialement engagé, il témoigna principalement dans son livre *Kromoblanda* de la misère générale régnant à cette époque.

Après la pause-café, le collègue Renneboog d'Alost raconta la saga de la pharmacie familiale où il représente la quatrième génération (sa fille est en deuxième année !). Les diapositives montrent la pharmacie 1900 en style Néo-Renaissance malinois au mobilier intact et les meubles de l'installation précédente encore conservés.

Le pharmacien Ghislain Vercruysse , à l'aide de diapositives, clôtura l'après-midi par l'histoire énigmatique du silphium de Cyrénaïque, plante médicinale légendaire disparue au début de notre ère. Lors d'un voyage en Libye, il a trouvé dans les ruines de Cyrène une fêrle ressemblant étrangement au silphium.

L'agréable bar de l'hôtel permit de fructueuses conversations en attendant l'apéritif dans les salons luxueux de l'hôtel Royal Astrid où fut servi un repas très soigné.

Lors de l'assemblée générale du lendemain on présentait au vote les mandats de plusieurs membres du comité de direction venant à échéance. Les collègues De Backer, De Munck, Van der Meer, Van Gelder, Vercruysse furent réélus. La candidature de Charles Libert, représentant notre Cercle auprès de l'Internationale depuis plusieurs années fut également acceptée.

Le pharmacien Guy De Munck lut la communication préparée par le professeur De Backer relatant l'historique des pharmaciens

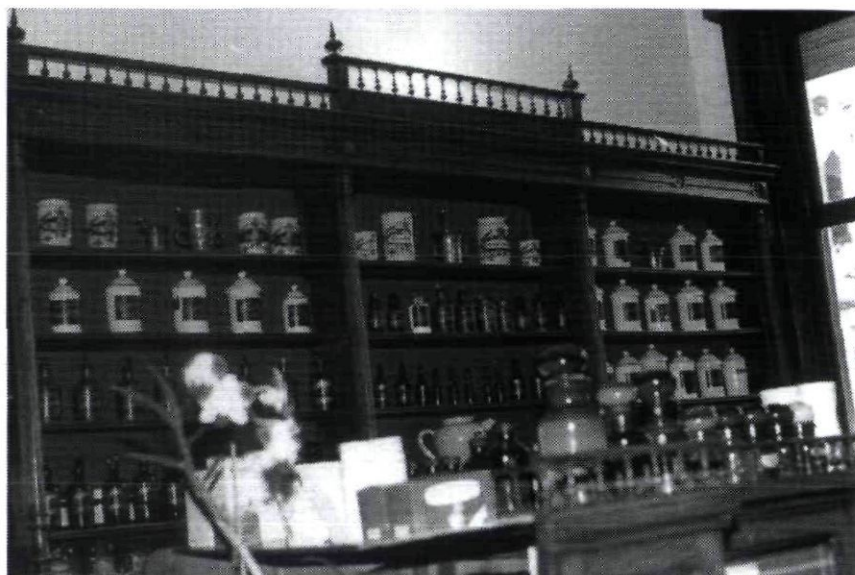
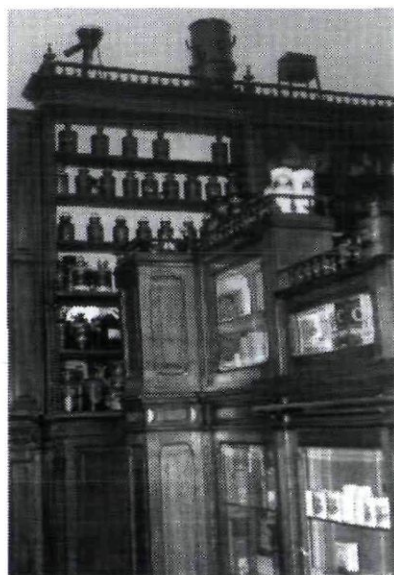
d'Alost du quinzième au dix-septième siècle. L'énumération inévitable de noms et de dates était visualisée par un texte condensé projeté accru.

La pause-café permit à madame Claire Dumortier de préparer ses diapositives illustrant son exposé sur les pots de pharmacie de la Renaissance à Anvers. Ce fut un itinéraire passionnant de la majolique depuis ses origines jusqu'à son sommet anversois. Son livre « *Céramique de la Renaissance à Anvers de Delft à Venise* »,

mérite une place dans nos bibliothèques comme livre de référence. Les nombreuses questions après la conférence-montraient l'intérêt des congressistes.

Pendant l'apéritif précédant le déjeuner, le confrère Hugo Leupe nous dévoilait les futurs points forts de l'exposition de Courtrai «Les pharmaciens-inventeurs». Un livre sera édité à cette occasion et vendu lors d'une prochaine réunion.

Une promenade guidée à travers les monuments et trésors historiques d'Alost et le Musée de l'ancien hôpital avec ses sections Carnaval, Daens, L.P.Boon, clôturait cette réunion très réussie.

Farmacie in Breda

Een klein historisch overzicht
samengesteld ter gelegenheid van het congres van de
Kring voor de geschiedenis voor de pharmacie in Benelux
te Breda op 12 en 13 april 2003

Ap. Annette Bierman

Het is lang een (goede) gewoonte geweest om tijdens een congres van de Kring ook aandacht te besteden aan de farmaciegeschiedenis van de plaats waar gecongresseerd wordt. Over Breda is rond de jaren vijftig van de vorige eeuw een tweetal publicaties verschenen¹. Meer recent werd onderzoek gedaan door de collega's J.P. Bouwes en S.C. Wicherink². Dit korte overzicht van de farmaceutische historie is in hoofdzaak op basis van deze gegevens samengesteld. Wanneer andere bronnen gebruikt zijn wordt dit aangegeven.

Breda

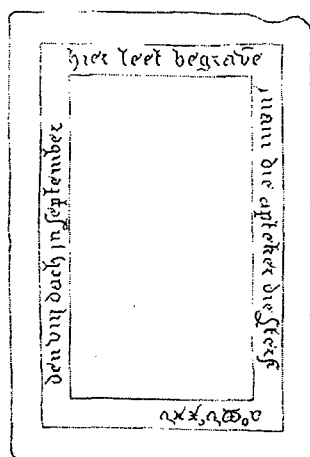
De eerste vermelding van de naam Breda komt voor in een oorkonde uit 1125. De verklaring van de naam is eenvoudig: een gehucht aan de brede rivier de Aa. In een oorkonde uit 1198 wordt een castellum genoemd, een primitief kasteel. In 1252 kreeg Breda stadsrechten, en verwierf betekenis als marktplaats voor de gelijknamige heerlijkheid, die achtereenvolgens in het bezit was van de geslachten Van Schoten, Van Polanen en Nassau. Jan van Polanen, die in 1350 de heerlijkheid kocht van hertog Jan II van Brabant, liet een ommuring aanleggen, die door haar cirkelvorm nog duidelijk te herkennen is in de huidige stadsplattegrond. In 1404 kwam de heerlijkheid in het bezit van de Nassau's door het huwelijk van Johanna van Polanen met Engelbrecht van Nassau. In de 15de eeuw nam de welvaart van de stad toe door de lakenindustrie en de stapel- en overslagfunctie van de haven, maar ook door de aanwezigheid van de Nassau's en hun hof. Hendrik III van Nassau liet een vestinggordel aanleggen naar Italiaans model. Ook liet hij tussen 1536 en 1538 op de fundamenten van het castellum een paleis bouwen door een Italiaanse bouwmeester. Voor Willem van Oranje en zijn zoon Maurits was dit 'palazzo' een geliefde residentie. Ook stadhouder-koning Willem III heeft het 'Kasteel van Breda' nog bewoond. In 1826 liet koning Willem I het vervallen bouwwerk grondig restaureren en vestigde hier in 1828 de Koninklijke Militaire Academie. Het land van de heren van Breda wordt sinds de 16de eeuw 'de Baronie' genoemd, en hoewel die Baronie in 1795 officieel werd opgeheven wordt deze naam nog altijd gebruikt om de omstreken van Breda aan te geven.

De eerste apothekers

De eerste apotheker in Breda die met name wordt genoemd is *Dyrck Rybaert*, die in 1427 beslag laat leggen op een huis en erf aan de Grote Markt voor een achterstallige erfpacht. Over andere 15de eeuwse apothekers weten we niets, en door het ontbreken

¹ Wittop Koning D.A. Breda en de Pharmacie. Pharmaceutisch Weekblad 88(1953) 394-54.
Rehm G.J. De Bredasche apothekers van de 15e tot het begin van de 19e eeuw. Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda' De Oranjeboom' 1961. [Ook in Bulletin Kring 20-26].

² Bouwes J.P. De Bredase apothekers na 1815. Ong. 1990. Typoscript. Archief auteur.
Wicherink Sjoerd. Familial Pharmacy. Atti e Memorie 16 (1999) no.2, 117

Verg. Hov. 1881. D12. 2. u. 4

van het merendeel van het archief van de gemeente Breda vóór 1490 is het ook niet mogelijk hier gerichte naspeuringen naar te doen. Over de 16de eeuw zijn gelukkig meer gegevens. Omstreeks 1530 waren er drie apothekers in Breda gevestigd, allen aan de noordzijde van de Grote Markt. Van één van hen, *Wijnand Michielz*, weten we dat hij tevens wijntapper was. In 1514 moest hij de wijn keuren en tappen die de burgemeesters van Breda uit Eindhoven hadden laten komen omdat de wijn die in Breda getapt werd niet in de smaak viel van de toenmalige Heer van Breda, graaf Hendrik III van Nassau! *Wijnand Michielz* overleed op 8 september 1535 en werd in de Grote Kerk begraven. Zijn grafzerk wordt ten onrechte als die van een apotheker Juani beschreven³. Ook apotheker *Gysbrecht Jans Eelkens* (1562-1641), bewees de stad goede diensten. In 1590, toen Breda door de troepen van prins Maurits bij verrassing (het turfschip) werd veroverd bracht *Eelkens* het koper uit de Grote Kerk in veiligheid door het op te slaan in de kelder van zijn apotheek. Hij heeft er lang op moeten passen, want pas in 1625 slaagde de Spaanse veldheer Spinola erin Breda te heroveren. Op 3 december van dat jaar werd door maar liefst vier arbeiders het koperwerk weer bij de apotheek afgehaald.

Familiaire farmacie: de Wissems-apothekers.

In 1575 liet *Michiel Weers's* zich als burger van Breda registreren. Hij kocht in 1586 een huis aan de Grote Markt, de Swaen (no. 40), om er zijn apotheek te vestigen. *Weers* overleed al in 1587, en na zijn dood werd het huis gesplitst in twee panden, De Swaen (No 40) en De Pellicaen (No 42). In de Swaen werd de apotheekpraktijk voortgezet door *Gysbrecht Eelkens*. De oudste dochter van *Michiel Weers*, Elizabeth, trouwde in 1604 met de apotheker *Henrick Anthonisz Wissems*. Zij vestigden zich in het huis De Pellicaen, dat de bruid bij het huwelijk had ingebracht. Hendrik Wissems is de stamvader van vier generaties Bredase apothekers, die hun beroep gedurende een eeuw hebben uitgeoefend, van 1604 tot 1705, het jaar waarin de laatste, *Adriaan Wissems*, overleed. De Wissems-apothekers waren geziene figuren in Breda en hebben diverse openbare functies vervuld. Een aantal dochters in de verschillende generaties trouwde met een apotheker, zoals te zien in het schema op bladzijde 10.

Planten uit de tuin van Johan Stickers.

Johan Stickers (1630-1701), sinds 1665 apotheker in 'De Witte Pluym' (No 52) aan de Grote Markt, kweekte ook kruiden, niet

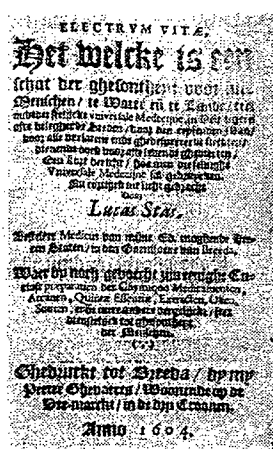
³ Rehm geeft de volgende verklaring van deze vergissing: wanneer we lezen J=1; U=N; I=T en dat we aannemen dat de W weggevallen is staat er (W)inant. Rehm o.c. p.8

ongebruikelijk voor een apotheker uit die tijd. Maar Stickers kweekte niet alleen medicinale planten. Mogelijk bezat zijn tuin ook enige faam, hij heeft in elk geval de aandacht getrokken van Gideon Bonnivert (1673-1703), amateur botanicus en officier in het leger van Willem III. In het herbarium van Bonnivert, dat na diens dood in handen kwam van de Engelse arts en onderzoeker Hans Sloane (1660-1753), bevindt zich een exemplaar van *Plantago major* L. 'Rosularis', met de aantekening: I had it from mr. Sticker Apothecary in Breda⁴.

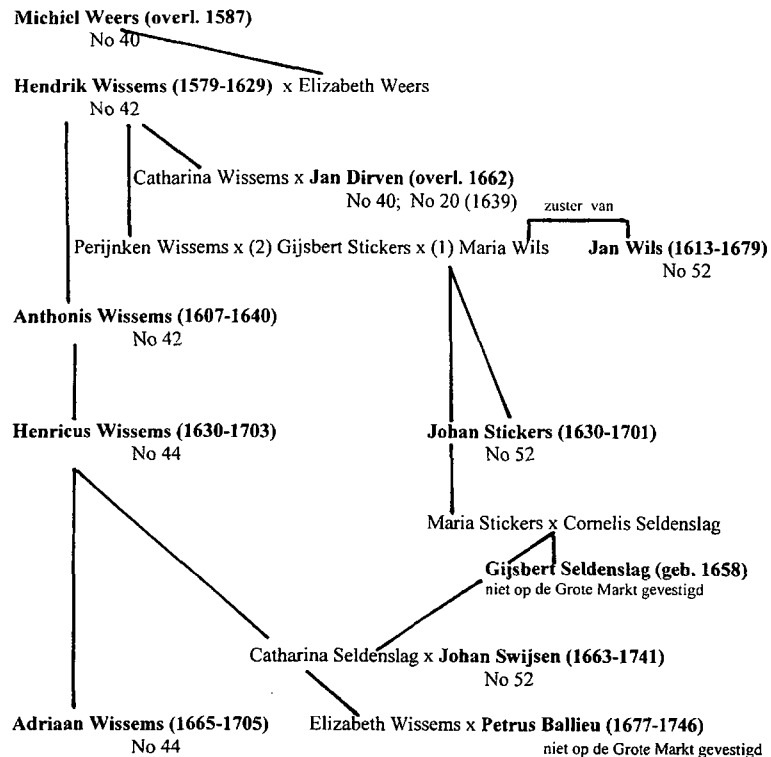
Theriak.

In 1595 schonk de stad Breda 24 gulden aan apotheker *Lucas Stas* (overl. 1620), die als eerste te Breda de 'Veneetse Driakele' had bereid. De theriak werd gekeurd door de stadsdoctor in gezelschap van de schepenen, en bij die keuring kregen de heren van de apotheker een potje ten geschenke! Stas was niet alleen werkzaam als apotheker, hij trad ook op als medicus van het Bredase garnizoen. Voor zijn hulp tijdens een pestepidemie in 1598 schonk het stadsbestuur hem nogmaals een bedrag. Stas had zijn diensten verleend zonder daar iets voor te willen ontvangen. We moeten vrezen dat dit niet uitsluitend aan filantropie toe te schrijven was, want onze apotheker was ook niet van handelsinstincten ontbloot. Hij had een *Electrum vitae* samengesteld, 'een onbederffelijcke universale medicijne' en zal behoefte gehad hebben aan proefkonijnen! In 1604 liet hij een boekje drukken, '*Electrum vitae*, het welck is een schat der ghesontheyt voor alle menschen...' waarin ook verklaringen waren opgenomen van mensen die door zijn middeltje (na kostenloze behandeling!) waren genezen. Dit boekje is tevens de oudst bekende Bredase druk.

⁴ gegevens Dr D.A. Wittop Koning (1911-2001) z.j.

Het boekje van apotheker Lucas Stas, '... Medicus ... in den Garnisoene van Breda'.

De Wissems-apothekers

De nummers in het schema verwijzen naar de tegenwoordige huisnummers van de panden op de Grote Markt.

N° 20	'Het Suyckerhuys'
N° 40	'De Swaen'
N° 42	'De Pellicaen'
N° 44	'De Whynthont' ook wel 'De Hasewint' genoemd
N° 52	'De Witte Pluym'

Gilde en examens.

In 1696 deden de toenmalige apothekers eensgezind een poging om een gilde in Breda op te richten. Zij dienden een verzoek met een concept-gildebrief in bij het stadsbestuur. Burgemeesters vroegen eerst advies aan stadsdoctor van Campen. Van Campen had nogal wat bezwaren tegen het concept, met name vond hij de minieme rol die de geneeskundigen toebedeeld kregen bij zaken als winkelvisitatie en examens onaanvaardbaar. De apothekers gingen akkoord met een grotere rol van de medicinae doctores en zegden toe ook geen zieken meer te zullen visiteren. Alle

bezwaren leken hiermee van de baan, maar om tot nu niet opgehelderde redenen is een apothekersgilde in Breda er nooit gekomen. We moeten dus aannemen dat door het ontbreken van een gilde ook geen officiële examinering van de apothekers heeft plaats gevonden. Dit was in de 18de eeuw natuurlijk wel in meer plaatsen het geval. De landelijke geneeskundige wetgeving van 1804 (De zogenaamde Geneeskundige Staatsregeling) maakte hier echter een einde aan. En uit de lijst die de Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt op 31 december 1806 samenstelde blijkt dat geen van de zes apothekers een diploma kon tonen! Zij werden voorlopig ingeschreven middels een 'Acte van qualificatie in loco'⁵.

De negentiende en twintigste eeuw.

De negentiende eeuw bracht de apothekers onder andere de landelijke verplichting om examen te doen en een landelijke farmacopee. Tot de invoering van de geneeskundige wetgeving van 1865 werden de examens afgenomen door een provinciale commissie van geneeskundig onderzoek en toefvoorzicht. De provinciale commissie voor Noord-Brabant zetelde in Den Bosch, en daar hebben de apothekersleerlingen uit Breda dan ook in het algemeen hun examen afgelegd. Op 13 november 1814 legde *Johannes Overduin* (1792-1854) hier met goed gevolg zijn apothekersexamen af.

Johannes Overduin.

Johannes Overduin is een bekende 19de eeuwse apotheker. Op wetenschappelijk gebied deed hij van zich spreken door het schrijven van een commentaar op de *Pharmacopoea Belgica*: 'Theoretische verklaring der voorkomende bereidingen in de *Pharmacopoea Belgica*'. Het boek verscheen in 1825 bij de Dordtse uitgever Blussé en van Braam. In hetzelfde jaar ontving Overduin op de 'Tweede algemeene tentoonstelling van voortbrengselen der Nationale Nijverheid' een zilveren medaille voor zijn bereiding van *Elaïne* (ruw oliezuur, o.a. van belang voor de zeepfabricage)⁶. In 1826 publiceerde *Overduin* nog een 'Leere der scheikunde',⁷. *Johannes Overduin* was gevestigd in Breda, eerst aan de Grote Markt (1814-1821), vervolgens aan de Veemarktstraat (1821-1836). In 1836 verhuisde hij naar Geertruidenberg en in 1840 vinden we hem gevestigd in Made. In 1853 keerde hij toch weer terug naar Breda (Korte Brugstraat) waar hij in 1854 overleed.

⁵ Lijst van allen die de Praktijk der Genees of Heelkunde in eenig Vak uitoeffenen In het Departement Brabant. Ingevolge de berichten der Gemeente Besturen ingekomen bij De Commissie van Geneeskundig onderzoek en Toevoorzigt tot op den Laatste December 1806. Archief auteur.

⁶ *Elaïne* (van het Griekse *elainos*, olieachtig) werd in 1813 door de Franse chemicus M.E. Chevreul ontdekt bij zijn analyse van vetten.

⁷ Overduin J. *Leere der scheikunde* bijzonder wat de eigenschappen en verhoudingen van de bestanddeelen der lichamen betreft, aangemeten aan den tegenwoordigen toestand der wetenschappen in het electro-chemische tijdperk. Breda, Sterk, 1826.

Uitbreiding van Breda en de Bredase apotheekevestigingen in de 19de en 20ste eeuw.

In de negentiende eeuw steeg het aantal inwoners van Breda van 9.000 in het jaar 1815 tot ruim 26.000 in het jaar 1900. Net als in andere steden van Nederland nam het aantal apotheken echter af. In 1815 telde Breda tien apotheken, in 1900 waren dat er nog zes en de stadsapothek. De stadsapothek (ook wel Armenapothek genoemd) werd in 1856 opgericht, en heeft bestaan tot 1 oktober 1925. De brief die op de laatste bladzijde is afgebeeld gaat over die stadsapothek en geeft bovendien een aardig beeld van de wijze waarop men vroeger farmaceutisch historische informatie placht te vergaren, namelijk door een beroep te doen op een collega ter plaatse!⁸

Tot de 20ste eeuw waren alle Bredase apotheken gevestigd binnen de grenzen van de (voormalige) vesting: de stadswallen. Door de ontmanteling van de vesting in de jaren 1870-1877 kwamen nieuwe terreinen beschikbaar voor woningbouw en ter hoogte van de stadsgracht en de bastions werd een singel aangelegd. Omdat Breda garnizoensplaats bleef, werden aan de singels grote terreinen voor kazernes gereserveerd. Bebouwing buiten de grenzen van de voormalige vesting vond vooral plaats nadat in 1927 grote delen van de gemeenten Ginneken, Princenhage en Teteringen waren geannexeerd. Hier ontstonden grote nieuwe woonwijken en het aantal apotheken buiten de stadswallen nam nu snel toe. In 1990 telde Breda ca 125.000 inwoners en 14 apotheken, in 2003 zijn dat inmiddels 16 apotheken geworden. Er is nog maar één apothek binnen de vroegere stadswallen gevestigd: Apothek Motké-Poels BV, opgericht in 1818, en nog altijd gevestigd aan de Vismarktstraat 20.

Tot slot.

Anno 2003 is er niet veel meer te zien van de farmaceutische historie van Breda. In de collectie van het Breda's Museum bevindt zich de grote vijzel van Louis Ingenhouz (1729-1788). Het randschrift luidt: VOX MEA VITA MAGISTRI LOUIS INGENHOUSZ CIPRIANUS CRANS JANSZ AMSTELODAMI ME FECIT 1749⁹. Louis Ingenhouz was een broer van de bekende arts en plantenfysioloog Jan Ingenhouz (1730-1799). Behalve apotheker was Louis Ingenhouz (evenals zijn vader Arnold) ook koopman in leer en huiden.

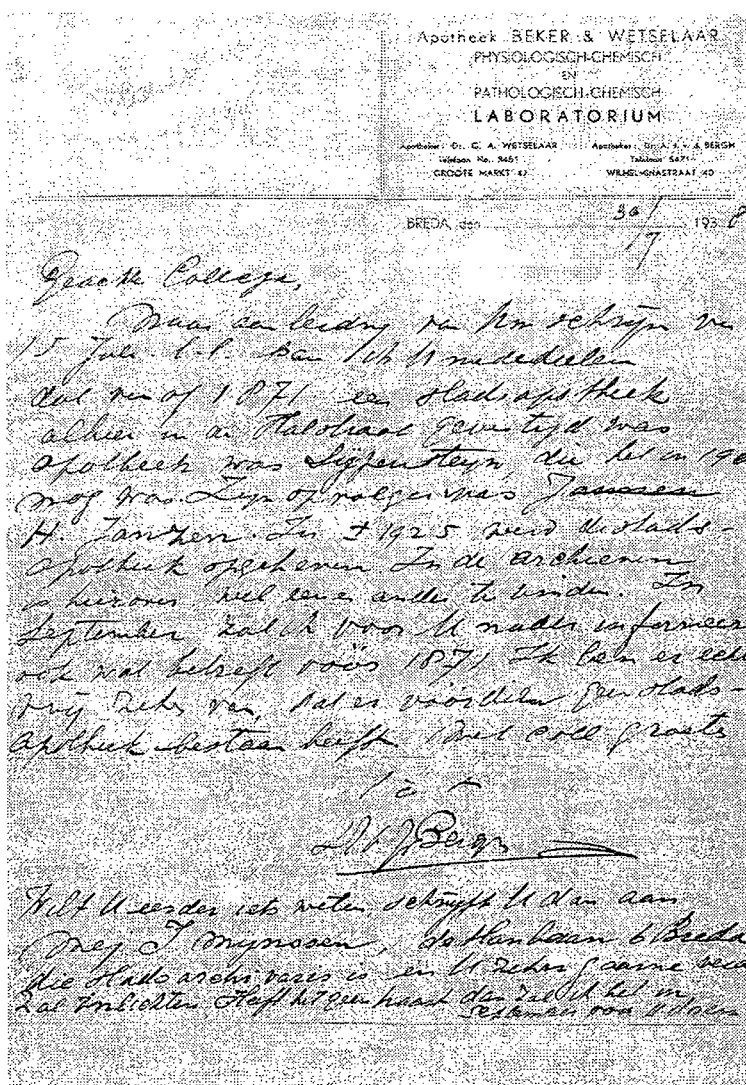
⁸ de brief is afkomstig uit het gedeelte van het persoonlijk archief van dr D.A. Wittop Koning dat thans bij de Commissie voor de geschiedenis van de farmacie KNMP berust.

⁹ De vijzel wordt beschreven in Wittop Koning's Nederlandse Vijzels 1989 p.29.

Op de hoek van de Schoolstraat en de Reigersstraat is nog een fraai voormalig apotheekpand te zien (Schoolstraat no. 2 'De gulden Arent'). In 1602 vestigde *Michiel Michielsz Rijers* (1570-1631) hier een apotheek. Hij was de eerste apotheker die er in slaagde een bestaan buiten de Grote Markt te vinden. In 1627 deed Rijers de apotheek van de hand en vertrok naar Zevenbergen.

Rotterdam 5 april 2003
A.I. Bierman¹⁰

¹⁰ RUL Metamedica, afd.
Geschiedenis der Geneeskunde
(Prof. Or H. Beukers)
Correspondentie:
Rotterdamse Rijksweg 138A 3042
AS Rotterdam.
E-mail: aibmail@euronet.nl

Antwoord op een verzoek om inlichtingen over de stadsapotheek, juli 1938

EEN CHIRURGIJN EN EEN GENEESHEER CUMULEREN TE ASSENEDE IN 1669 EN 1721 ALS APOTHECARIS.

Prof Dr. Christian De Backer

Over de beoefening van de farmacie te Assenede is tot hertoe slechts weinig geweten. Als we weer eens de *Geschiedenis van de Farmacie* openslaan, vernemen we enkel dat de stad onder de jurisdictie van het Collegium Medicum van de stad Gent viel en dat de [Spaanse] koning Karel IV de uitoefening van zowel farmacie als chirurgie verbood aan allen die door het Gentse Collegium Medicum niet waren geëxamineerd¹. Verder weten we uit eigen onderzoek dat de Gentse apothecaris Joos Cooman (werkzaam tussen 1598 en 1636), geboren was te Assenede en dat de familienaam De Co(o)man verschillende keren voorkomt in de annalen van de Gentse farmaciegeschiedenis².

Enkele tijd terug konden we ook te Assenede de persoon van Jan de Nissaerde ontdekken. Het is dank zij een attest voor een beginnende Gentse apotheker dat we op het spoor konden komen van het bestaan van deze chirurgijn-apothecaris. Jan de Nissaerde, werkzaam tussen 1669 en 1672, was *chirurgien ende appotecaris residerende binnen de stede van Assenede*³. Hij verzekerde op 27 juli 1672 bij notariële akte verleend door Jacques de Schepper, publiek notaris te Assenede, dat de te Gent geboren Franchois vanden Berghe, zoon van Sacharias vanden Berghe, *inborelynck deser stadt van Ghent*, bij hem drie jaar lang had ingewoond om zich te bekwamen in het *ampt van chirurgie ende pharmacie*. In Gent was Franchois vanden Berghe ook al twee jaar leerling geweest van meester apothecaris Christiaan Claeyman⁴. Franciscus of Franchois vanden Berghe had dit attest nodig om te bewijzen dat hij in totaal vijf proefjaren achter de rug had voorafgaande zijn examens van vrije meester apothecaris voor het Gentse Collegium Medicum. Het attest van Jan de Nissaerde is dan ook terug te vinden in Vanden Berghes dossier in de bundel rekwesten op admmissie van de Gentse apothekers⁵. Dat we met de persoon van de Nissaerde te doen hebben met een chirurgijn-apothecaris is voor 17de eeuw toch enigszins verwonderlijk. De bevoegdheid van een chirurgijn voor het afleveren van bepaalde purgerende en inwendige geneesmiddelen was door de wetgever aan banden gelegd. Zie in dit verband de enkele artikelen dienaangaande in de *Leges & Decreta Magistratus Gandavensis* van het Gentse stadsbestuur afgedrukt in de eerste Gentse farmacopee uit 1652. Deze artikelen werden opnieuw in gewijzigde vorm gepubliceerd in de tweede editie van het Antidotarium Gandavense uit 1663 dat verscheen na de stichting van het Collegium Medicum Gandavense⁶ in dat jaar. In 1664 onderging de tekst nog eens bijkomende veranderingen.

¹ L.J. Vandewiele, *Geschiedenis van de Farmacie in België* (Beveren, 1981) pp.231-232.

² Cfr. mijn lezing te Breda op 12-13.04.2003 "Het handboekje van apothecaris Joos Cooman te Gent van 1598 tot 1636), te verschijnen in het Bulletin van de Kring.

³ C. De Backer, "Nieuwe en aanvullende gegevens voor de geschiedenis van de farmacie in België II. Assenede, Dendermonde, Mechelen, Ninove, Sint-Truiden en Tielt" in: *Farmaleuven-info* 18-1 (1995) pp.7-12.

⁴ Volgens Stadsarchief Gent (SAG), Reeks 156/9, Rekwesten op de admmissie van apothecarissen, is Christiaan Claeyman overleden in 1680. De weduwe van Claeyman was de nicht van diens apothekersleerling Pieter Geerolf, is Pieter die zich later ook te Gent vestigde. L.J. Vandewiele gaf van deze laatste alsook van apothecaris Pieter Watervliet (1652) een gespecificeerde rekening (1686-1687) uit die hij in zijn privé-bezit had. In en rond 1671 was Claeyman examinerator. Zoals het toen heette, legden de kandidaat-apothecarissen voor de examen-commissie hun *preuve at ten zijnen huysse ende winkel* tenminste twee namen van zijn overgeleverd: Jacobus vanden Haute en Jacobus vanden Kerchove (filii)js meester (apothecaris) Symoen.

⁵ SAG, Reeks 156/9.

⁶ In 1974 verzorgde ik als uitgever een facsimile-editie van deze farmacopee met een voorwoord van L.J. Vandewiele als deel 12 in de reeks Opera Pharmaceutica Raiora.

Recentelijk konden wij bij een antiquaar enkele documenten verwerven betreffende een apothecaris te Assenede uit de 18de eeuw⁷. Het waren een 13-tal stukken uit een oorspronkelijk nog volledig bewaard en gesloten dossier dat voorkomt uit delen van een opgedoekt notarieel archief. De documenten die ik nog kon in handen krijgen waren in feite slechts een restbestand van een archivalisch rijker geheel dat door de assistent van de antiquaar uit elkaar getrokken was. Als dusdanig werden ze afzonderlijk of in kleine bundeltjes aan geïnteresseerden aangeboden naargelang hun specifiek interessegebied. Het hoeft geen betoog dat dergelijke praktijk in het algemeen een archivalische onvolledige bron schept en de interpretatie voor wat bepaalde verbanden betreft, niet meer in zijn geheel toelaat en zelfs tot verkeerde hypothesen kan leiden. Hier is dit gelukkig niet het geval. De redenen om de resterende documenten van dit betreffende en uitgeplunderd dossier dan toch aan te kopen en in ons eigen farmaco-historisch archief te incorporeren, was het feit dat het hier een apothecaris van het 'farmaco-historisch vacuüm Assenede' betrof en ook vooral omdat onder de documenten een leercontract te vinden was. We kunnen dan hier het volgende bruikbare materiaal voor de farmaciegeschiedenis, in casu de apothekersgeschiedenis presenteren.

Joannes de Muijnck was een licentiaat in de medicijnen en woonde in Assenede, later misschien in Gent⁸. Hij was gehuwd met Isabella Bracke. Deze was de dochter van Denijs Bracke en Catharine Snoeck. Echtgenote Isabella Bracke had nog een broer, namelijk magister Dionysius Petrus Bracke die priester en kanunnik was te Turnhout. Joannes de Muijnck was het enige kind van Jan of Joannes de Muijnck en Anne Marie Bockstaele die beide al in 1728 overleden waren en die blijkbaar te Gent op het gebied van de Sint-Jacobsparochie moeten geleefd hebben, aangezien in een document van 15 juni 1729 de pastoor van de St.-Jacobskerk en een Gentse notaris dit bevestigen. Het is dus goed mogelijk dat Joannes de Muijnck geboren is te Gent en niet te Assenede.

Joannes de Muijnck moet al vóór maart 1755 zijn overleden. Zijn echtgenote liet een testament na dat dateert uit 1763. Zij leefde toen te Gent in de Sint-Michielsparochie. Ze overleed in november 1771 en heeft dus tenminste 16 jaar haar man overleefd.

Wat vertellen ons nu de behouden documenten over de loopbaan van Joannes de Muijnck?

In 1718 kwam de licentiaat in de medecijnen Joannes De Muijnck te Gent studeren bij apothecaris Ignatius Wittock om er het vak

⁷ Kort daarop stootten wij toevallig op de Gentse vlooiemarkt op twee spotgoedkope half perkamenten boekbanden met goudopdruk, twee lijvige historische romans (in gotische drukletters) van Ernst Wichert, *Der große Kurfürst in Preußen* en *Heinrich von Plauen* met een stempel als ex libris: *De Vleeschauwer N. Apotheker Weststraat Assenede*. In een der boeken zat als bladaanwijzer nog een bijsluiter van Sympatol.

⁸ Mogelijk studeerde hij te Leuven, maar tijdsgebrek liet ons tot hiertoe niet toe onderzoek te verrichten in de matrikels van de in aanmerking komende universiteiten. Ook zou het nakijken van nog andere archieffondsen in Assenede en Gent (bv. overlijdensregisters) iets kunnen opleveren. Wie van onze lezers zet het onderzoek verder?

van apothecaris aan te leren.

Hij heeft dan vanaf ongeveer 1721 tot in 1734 in Assenede dit beroep van apothecaris eervol en plichtbewust uitgeoefend. Hiervan is een certificatie bewaard de dato 5 augustus 1734. De in de tekst genoemde ongeveer dertien opeenvolgende jaren van zijn praktijk als apothecaris plaatsen dus het begin van zijn apothekersloopbaan in 1721. De tekst van deze certificatie op getimbreerd papier ten bedrage van twee schellingen is voorzien van het papieren zegel van het *Oppidum* (=vesting) en van de *Civitatis assenensis* (=stad Assenede) van 1734 (zie bijlage III).

De vraag stelt zich evenwel of deze drie jaar studie voldoende waren voor het Collegium Medicum gandavense. Volgens de statuten van dit collegium, dat alle medische beroepen te Gent sinds 1652 onder zijn gezag had, was eigenlijk een studie van vijf jaren voorzien om apothecaris te worden. We weten natuurlijk niet of Joannes de Muijnck een speciale regeling voor zich had kunnen verkrijgen aangezien hij ook al arts was. In het archief van het Gentse Collegium Medicum kon ik tot hiertoe niets over hem vinden, ook niet in de bundel der speciale gevallen die de onregelmatige leerjaren betreffen, alsook in de collectie aanvragen in dit verband ingediend tot erkenning als apotheker.

Het is zeker niet veel voorkomend in de loop van de 18de eeuw dat we een licentiaat in de medecijnen aantreffen die ter zelfder tijd officieel het beroep uitoefende van apothecaris. Nochtans moeten wij op basis van het hiernavolgend bewaarde contract ertoe besluiten dat dit met Joannes de Muijnck, licentiaat in de medecijnen, wel degelijk het geval was. Onder onze documenten komt inderdaad zijn kopie voor van het contract dat hij met een Gentse apotheker opgesteld had om bij deze het *vak en de kunst der farmacie* aan te leren. Ook een geneesheer-collega zou hem daarbij nog de *kunst der kruiden* bijbrengen en het *opstellen ten boeke*, waarmee mogelijk, hetzij de registers van uitgevoerde recepten en afgeleverde medicamenten, hetzij de boekhouding bedoeld is. Helemaal duidelijk is deze passus niet.

Het contract waarop geen datum vermeld staat, kan nochtans op basis van bovenstaande brief uitgaande van de burgemeester en schepenen van Assende van 5 augustus 1734 approximatief gedateerd worden. De tekst van de overeenkomst met de Gentse apothecaris is dus niet zomaar als een niet uitgevoerd concept of project te beschouwen, maar heeft zich wel degelijk geconcretiseerd. De drie jaren studie bij de Gentse leermeester-apothecaris brengt de aanvang daarvan in het jaar 1718. De originele tekst van het contract geven we in Bijlage I.

De inhoud ervan laat zich als volgt samenvatten: op 8 oktober 1718 neemt apothecaris Ignatius Wittock te Gent Joannes De Muijnck met kost en inwoon aan om het vak van apothecaris te leren in een termijn van drie jaar en voor de som van 53 pond groten courant. Dit op volgende voorwaarden. Voor het eerste jaar zal Joannes de Muijnck 25 pond betalen; voor het tweede jaar 15 pond; voor het derde jaar slechts 13 pond. Maar omdat hij bij de aanvang van zijn leertijd al meteen 50 pond heeft betaald, stelt apothecaris Ignatius Wittock zich tevreden met dit bedrag. Indien er echter tijdens deze driejarige leertijd een onenigheid zou rijzen of een der partijen zou komen te overlijden, zal Joannes de Muijnck, rekening houdend met de termijnen, voor het eerste jaar 25 pond betalen, het tweede jaar 15, het derde jaar 10 pond, zijnde een vermindering van drie pond wegens contante betaling en ook zal dan Ignatius Wittock de som van 50 pond teruggeven volgens het verloop van tijd zoals het hierboven werd gestipuleerd. Bovendien zal Ignatius Wittock als Gentse burger, de verplichting van de weerdienst of verdediging van de stad, door wacht te lopen, op zich nemen. Hij zal ook aan de niet met voornaam genoemde dokter Adenelle een pistool⁹ per jaar betalen om Joannes De Muijnck de botanica te onderwijzen en de 'boekhouding'. In het archief van het Gentse Collegium Medicum konden we deze dokter Adenelle identificeren als dokter Pieter Adenelle. Hij heeft tijdens zijn leven ook functies uitgeoefend in de schoot van dit College: we vonden hem als bestuurslid gedurende verschillende jaren tijdens het begin van de 18de eeuw, nml. in 1700 (onder de naam Adineels!), vervolgens van 1713 tot 1716, 1720-1725, 1727-1729 en tenslotte van 1731 tot 1734¹⁰. Van dokter Pieter Adenelle weten we ook nog dat hij in 1709 nog altijd armendokter was van de Sint-Jacobsparochie. Zijn 'pensioen', met andere woorden zijn honorarium in de betekenis die dat woord had tijdens het Ancien Régime, bedroeg toen jaarlijks 5 pond. In 1729 werd dit opgetrokken tot op 9 pond¹¹.

Over de Gentse apothecaris Ignatius Wittock konden wij nog het volgende ontdekken: hij werd in 1727 als opvolger van apothecaris Jacques Janssens voor drie jaar in dienst genomen als apotheker van de Armentafel (ook Heilige Geest genoemd) van de Gentse Sint-Jacobskerk voor een salaris van 19 pond per jaar. Deze armentafel of armendis was een voorloper van onze huidige O.C.M.W's en allen functioneerden tot aan de Franse Revolutie¹².

Hoelang apothecaris Ignatius Wittock zijn functie uitoefende is niet precies te zeggen, maar in 1741 was zijn opvolger

⁹ Pistool: Spaanse gouden muntsoort, 10 Franse ponden waard.

¹⁰ SAG, Collegium Medicum reeks nr. 200/2A5.

¹¹ F. Verstraeten, *De Gentse Sint-Jacobsparochie* (Gent, 1975-1979, 7 volumes in 4 delen) dl. III, p. 358.

¹² C. De Backer, "De apothekers van de Armenkamer van de Gentse Sint-Jacobsparochie in de 17de en 18de eeuw", in: *Farmaceutisch Tijdschrift voor België* 62 (1985) pp. 63-69 alsook in: *Bulletin van de Kring voor Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux* (1985) 68, pp. 12-18. F. Verstraeten, o.c., dl. III, p. 355.

apothecaris Pieter de Wulf die dit officie overnam tot in het jaar 1753¹³. Apothecaris Ignatius Wittock kende dus goed dokter Pieter Adenelle en beiden waren waarschijnlijk goede vrienden, woonden in dezelfde parochie en vervulden beiden hierin een belangrijke sociale rol. Meester Wittock was in 1706 eveneens bestuurslid van het Collegium Medicum van Gent samen met zijn collega Buyck¹⁴.

Verder weten we over meester apothecaris Ignatius Wittock dat hij in 1708 een nieuw huis, vrij van cijsbelasting, bouwde in de huidige Serpentstraat¹⁵ die uitgaat op de Vrijdagsmarkt en dat ter vervanging van een ouder huis met houten gevel¹⁶. Tot in de jaren 1770 was dat huis bekend onder de naam van *De Gouden Schaar*. Ignatius Wittock overleed in 1745. Vlaeren, die deze gegevens publiceert, stipt ook aan dat Wittock er *geen* apotheek hield omdat hij zijn bediening had in het Sint-Pieters- en Sint-Pauwelsghasthuis. Dit verwondert ons ten zeerste omdat dit in tegenstelling is met de statuten van het Collegium Medicum Gandavense die de apothecaris verplicht in zijn officina te wonen. De bewering dat Wittock geen officina hield wordt ook tegengesproken door de documenten van De Muijnck zelf. Vlaerens bewering dat Wittock geen apotheek hield is dus volledig uit de lucht gegrepen¹⁷. Apothecarissen die fungeerden als bevoorrechte en gekozen leveranciers van kloosters, abdijen of andere instellingen, waren te Gent sinds op zijn laatst in de 13de eeuw zeker steeds leken en hadden hun officina thuis en niet in de gebouwen van deze instellingen. De voorstelling dat de apothecarissen van de late middeleeuwen in de kloosters en abdijen te vinden waren is een romantische dromerij en in tegenspraak met de realiteit. Zelf konden we vaststellen dat bijvoorbeeld de Gentse Sint-Baafs- en Sint-Pietersabdij zich van apothecaris-leken bedienden die hun apotheek thuis hadden¹⁸.

In een studie over de Broederschap van Marien Theeren, een godsdienstige vereniging in de Sint-Jacobskerk en tevens een rethorickamer, zien we dat in 1699 het nieuwe lid Louijs Clou, *apotecke[r] int serpentenstraet[j]e* (Serpentstraat) gevestigd was en tekende als Loijs Clou s[enio]r¹⁹. Clou is dus de voorganger van Wittock en heeft dus ook wel degelijk zijn apotheek op die locatie gehad.

Uit een kwitantie van 20 september 1726 komen gegevens naar voor waar De Muijnck zich na zijn studies vestigde: *meester appotiquaris* Joannes de Muijnck in Assende belooft op 20 september 1726 te betalen aan de koster van Bassevelde, Rijnier Wijdooghe, de helft, wezende 8 pond groten, van een jaarlijkse huurprijs ten bedrage van 16 pond groten voor een huis (dat

¹³ F. Verstraeten, o.c., dl. III, p. 359.

¹⁴ SAG, Collegium Medicum 200/2A5.

¹⁵ De Gentenaars noemen deze nauwe straat het Serpentstraatje, een echt middeleeuws stedenbouwkundig relict uit de middeleeuwen!

¹⁶ K. Vlaeren, *Gentse Gevelbeelden* (Gent, Drukkerij Het Volk N.V., s.d.) pp. 69-70.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ C. De Backer, *Farmacie te Gent in de late middeleeuwen. Apothekers en receptuur. Middeleeuwse Bronnen en Studies XXI* (Hilversum, Verloren, 1990), passim.

¹⁹ M. Beyaert, *Opkomst en bloei van de Gentse rederijderskamer Marien Theeren*. *Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen. Nieuwe Reeks* Nr. 7 (Gent, 1978) p. 128-129 (met afbeeldingen).

tevens de herberg Sint-Joris was) dat hij sinds 31 april betrok en eigendom was van Pauwel Vanderlinden (zie Bijlage II).

De volgende documenten uit het dossier brengen ons uitsluitend informatie over hoe Joannes de Muijnck zichzelf noemde of genoemd werd.

Van 13 april 1729 dateert een geconfirmeerde consignatie: *Joannes de Muijnck appoticaris tot Assenede* consigneert bij de griffier een obligatie van 16 ponden groten wisselgeld verkent bij Adriaen Geeraert ten profijte van Maria Bockstaele de dato 12 maart 1715. Een *in fine* bijgevoegde nota door de procureur van de Vierschaar en Frans van Rijsselberghe, greffier, bevestigt het document terwijl de secretaris schrijft: *Joan[nes] de Muijnck apoticaris*.

In een stuk van 15 juni 1729 betreffende zijn rekwest van 12 november 1728 voor burgemeester en schepenen van de Heerlijkheid van Den Woestijne in Desteldonck worden aan De Muijnck de *sententien* of gerechtelijke uitspraken (inzake een betwiste erfenis) meegedeeld. Er staat: om *Sieur Joannes de Muijnck meester Apotecaris tot Assenede*. Hieruit blijkt dat hij zoon en *hoir unicq*²⁰ is van de overledenen Jan de Muijnck en Anne Marie Bockstaele, zijn ouders. Een attestatie daarover zou hij alsnog bezorgen via de pastoor van Sint-Jacobs te Gent²¹ en de Gentse notaris De Sadelaere²². Ook stipt hij aan dat hij geen levende broers of zusters heeft.

Op 24 sept 1734 verschijnt *meester Joannes Demuijnck, basselier inde medicijnen*, voor de Vierschaar van de schepenen van de Keure van de stad Gent en stelt Frans Bauters aan als zijn *procureur ad lites*, zijn vertegenwoordiger inzake rechtszaken, in zijn proces tegen de priester Denijs Bracke, zijn schoonbroer. De term *basselier* is een corrupte vorm van baccalaurus (in het Engels: *bachelor*, Frans: *bachelier*).

Uit 1739 dateert een *duplique omme meester Joannes de Muijnck basselier jnde medecijnen in Gent geuith ter eenre sijde, en Sieur Denijs Bracke presbyter*²³, *reformant ter andere[sijde]* voor Raad van Vlaanderen, waarbij naar voor komt dat de laatste geen minste voordeel kan trekken. Het betrof hier weer een geschil inzake een andere erfeniskwestie. Twee documenten met gestelde eisen door derden op een deel van de successie van zijn schoonvader zijn ook bewaard.

Op 2 december 1739 werd er een *memorie* neergeschreven *omme* (= voor) *meester Joan de Muijnck licentiaet inde medicijnen hoir causa uxoris* (=erfgenaam uit hoofde van zijn echtverbintenis of letterlijk echtgenote) *met consorten ten sterfhuysse van Sr*

²⁰ *Hoir unicq*: enige erfgenaam. *Hoir* wordt 'hoor' uitgesproken, de letter i zijnde een verlengings-i.

²¹ Dat was toen Pieter van der Vennet (*1698-†1732). Cfr. F. Verstraeten, o.c., dl. III, p. 49.

²² Notaris Pieter de Sadeleere, reeds nawijsbaar in 1700 i.v.m. de Sint-Jacobskerk. Cfr. F. Verstraeten, o.c., passim.

²³ Presbyter: Latijn voor priester.

Denijs Bracke (†2 december 1739), de vader van zijn echtgenote Isabella²⁴. Op de verso-zijde van het archiefstuk staat: *Ghendt, meester Joan de Muijnck licentiaet jnde medecijnen*. Het jaartal 1739 en de aanduiding 'Gent' zijn mogelijk een bewijs dat Joannes de Muijnck te Gent woonde in 1739, maar hiervoor vonden wij geen elk bewijs. Dit zou moeten gebeurd zijn tussen 1734 en 1739. In elk geval woonde Joannes De Muijncks weduwe op Onderbergen, een straat waar tevens Isabella's overlijdensadres in 1771 te vinden is.

Een tweede *memorie* is gedateerd op 3 december 1739 en noemt onze apothecaris: *meester Joan de Muijnck licentiaet jnde medecijnen*. Op de verso zijde staat nog eens hetzelfde neergeschreven. Dit benadrukt misschien nog eens het feit dat hij eerder als arts genoemd wordt dan als apothecaris.

Een kopie van een stuk van 7 februari 1741 licht ons in over verkoopakten e.a. door *meester Jan de Muijnck*, erfgenaam *hoir causa uxoris van wijlen Denijs Bracke* gepasseert voor notaris Franciscus van Lancker op 28 april 1715 en in 1720 betreffende gronden gelegen te Astene (bij Deinze) en andere goederen te Waarschoot uit 1739. Het stuk was ondertekend: *J. De Muijnck M.L.* (= Medicinae Licentiatu).

Op 7 maart 1755 is *den doctoer de Muijnck* reeds overleden. Deze informatie duikt op in een document over heerlijke renten die zijn weduwe verschuldigd is.

Van deze weduwe is het testament van 7 oktober 1763 ook in de door ons verworven verzameling bewaard: *Joffrouw Isabelle Bracke weduwe van den doctoer Joannes De Munck licentiaet in de medecijnen* disponeert onder andere dat ze begraven wil worden in de St.-Michielskerk *metten grootsten dienst*. Deze wilsbeschikking is al een bewijs dat ze bemiddeld was. Achteraf zullen er nog 50 missen gelezen worden door haar broer Dionisius Petrus Bracke *canonick tot Tournaut* (= kanunnik te Turnhout); 50 missen bij de Zwarte Zusters te Gent; 40 missen in het (nonnen)klooster van *St. Jan in d'Olie*²⁵; een *recreatie* (een extraordinaire maaltijd met wijn) voor deze zusters en een *damasten robbe* (= Frans: robe) en ook nog een *damasten rock*²⁶. Uiteindelijk moesten nog eens 50 missen opgedragen worden in de parochiekerk van de overledene, St.-Michiels. Vier zakken tarwebroden *ider van drij pont ghewicht* (= ieder van 3 pond gewicht) moesten door haar broodbakker, sieur (=de heer) Carnaillie, worden uitgedeeld aan de armen of behoeftigen van de parochie, een tijdens het Ancien Régime overal voorkomende gewoonte²⁷.

²⁴ Een Denijs Bracke wordt in 1728 vermeld i.v.m. een klein zerkje in de Gentse St.-Jacobskerk, cfr. F. Vertstraeten, o.c., dl. III, p. 247. Mogelijk is Isabella Bracke ook van Gentse afkomst.

²⁵ Dit klooster van Conceptionisten was bij de Sint-Jacobskerk gelegen. Thans is de 18de eeuwse coventskapel in rococostijl de kunstgalerij St.-John, nadat zij jaren lang een Protestantse tempel was.

²⁶ Wellicht om deze waardevolle stoffen te verkopen of er eventueel kazuifels of andere kerkgewaden van te maken. Cfr.

²⁷ C. De Backer, "Een begrafenismaaltijd te Diest in 1668" in: *Mededelingsblad en Verzamelde Opstellen. Periodiek voor voedings-geschiedenis, streekgastronomie en toerisme. Academie voor Streekgebonden Gastronomie* 20-2 (2003) pp. 9-41.

Als executeur van het testament wordt haar dispenserende apotheker *Charles D'Hondt meester apotecaris* aangesteld. Meester apothecaris Joannes Charles D'hondt krijgt hiervoor 100 guldens wisselgeld.

In de jaarlijkse gedrukte Gentse Almanakken uit de late 18de eeuw zien we dat Johannes Carolus D'Hondt apothecaris was en van 1770 tot 1783 gevestigd was *bij* (= in de omgeving van) het klooster der Penitenten-Recollectinen bij St.-Jacobs²⁸ dat eveneens dichtbij de Sint-Jacobskerk gelegen was en in de onmiddellijke nabijheid van de Vrijdagsmarkt²⁹.

De staat van het sterfhuys van weduwe Isabelle Bracke (gedateerd op 11 november 1771) is bewaard, niet het detail van de inventaris van het huis. De titel van het document luidt: *Staat ende inventaris sterfhuys van joffr[ouw] Isabelle Bracke, weduwe van meester Jan De Muijnck in sijn leven licentiaet inde medecijnen, dochter van Denijs Bracke en Catharine Snoeck overleden te Gent Onderberghen op 15 mei 1771*. Hier dus nog eens de vermelding licentiaat in de medicijnen die de voorkeur genoot op de vermelding apothecaris of van de beide beroepen. Meester Dionysius Petrus Bracke *priester en canoninck tot Tourhaut* (= Turnhout) boven Antwerpen, alsook haar broers en zussen en hun kinderen worden als erfgenamen genoemd en bedacht.

De weduwe liet zes met name genoemde en precies gelokaliseerde stukken grond na te Astene, in de Heerlijkheid van Wallebeke, bij Deinze³⁰; verder nog een aantal renten. Haar inboedel en persoonlijke zaken werden openbaar verkocht. *De verkoop effecten, klederen, lijnwaet, juwelen door stokhauder van de stad* greep plaats op 27 mei 1771.

Bij haar overlijden had de weduwe nog schulden uitstaan o.a. bij haar huisarts *Doctor De Beer over 39 visiten aen d'overledene gedaen*. Verder nog *aen chirurgien Schellekens over visiten ende laetinge* (=aderlatingen) *aen d'overledene gedaen*. Deze dokter De Beer (in andere bronnen: de Beir) was een bekende geneesheer te Gent en trad ook op als geneesheer van de monniken van de Benedictijnse Sint-Pietersabdij³¹. Hij was ook bestuurslid van het Collegium Medicum sinds 1754, samen met zijn collegae Sermuys, De Somer³² en Muller.

Bijlage I. Leercontract met apothecaris Ignatius Wittock (1718).

Copie van de conditien als volgt. Hedents den achtsten octobris [1718] bekent Ignatius Wittock meester appotecaris deser stede [van Gent] wel ende deughdelijck aenghenomen te hebben in sijne tafelcosten³³ Joannes de Muijnck om te leeren de conste der

²⁸ In 1675 was dokter Jan de Dijkere sindic (=geestelijke vader, m.a.w. een soort van economische raadgever en beschermheer) van het klooster. Cfr.: C. De Backer, *Het klooster der Penitenten-Recollectinen bij Sint-Jacobs te Gent in de 17de en 18de eeuw* (Rijksuniversiteit Gent, 1979) 2 delen.

²⁹ In de huidige Penitentenstraat, huisnummer 14 (het nog enig bewaarde deel zijnde het kapittelhuys).

³⁰ 1 partij land met een bosje genaamd De Raemkens (groot 1 bunder 538 roeden) West Philip Michiels, Noord dhr Crombrugghe, Oost de Heer van Wallebeke, Zuid het begijntje Meere, in cijnsnacht bij Judocus de Coninck voor 29 jaar d.d. 25.12.1769 voor 3-3-4 groten het jaar; 2 partijen land gen. Het Streijelant (ca. 1400 r.) W Jan Schaubroeck N Ph. Michiels, O Gillis Moerman, Z de beek scheidende Astene van Nazareth, in CP bij Pieter Huijs fs Louis voor 29 j., Kerst 1769; 3 partijen land ook samen gelegen gen. De Leeden of Leenen (2 b. 56 r.) O Anthone Heerbrandt en P. d' Haenens, W dhr Crombrugghe, N dhr d'Heyne, in CP bij Jacob Alleene voor 3, 6 of 9 j. d.d. Kerst 1769; 1 bos Het Lijtien (600 r) O en Z de straat, W de Gentse Karmelieten, N de volgende partij, onverpacht en slaghout van 2 jaren; 1 partij zaailand ook genaamd Het Leijtien (600 r) N en O de straat, Z de voorgaande partij, W de Karmelieten, in CP bij Olivier Moerman voor 29 j. sinds Kerst 1763 voor 1 lb. 10 s. gr per jaar; 1 partij zaailand (500 r.) gen. Den Beck, W. dhr Crombrugghe, O de Heer van Wallebeke, Z de dreef; 1 partij land (600 r) gen. Den Hooghen Bosch W de Wallebeecsche Dreve, O de Heer van W., Z Olivier Moerman in CP bij Pieter Saelens voor 29 j., d.d. Kerst 1753 (Lb. 2-10-0 gr). Deze partijen werden publiekelijk verkocht in de herberg De Gaeper te Astenen op 23.7.1771 aan resp. Jud. De Coninck, P. Huijs, O. Moerman, Dominicus vanden Berghe, O. Moerman, Anth. Malfaeijt voor

een totale som van 932-4-6 pond schellingen groten. Ter vergelijking: 11 maanden huur van het huis aan Onderbergen waar de overledene woonde kostte lb. 4-3-4; 8 maanden min 5 dagen dienst door weduwe Crombrugghe als dienstmaerte kostte lb. 5-7-7.

³¹ SAG, Collegium Medicum 200/2A5. Terloops willen wij hier toch meedelen dat wij een gekopieerde remedie kennen afkomstig van de abt van de eveneens Benedictijnse abdij van Ename (daterend uit 1771 of 1772) met commentaar van dokter De Beer. De abt schreef: *Remède contre les obstructions. Une once d'esprit de sel mis sur une pinte d'eau des roses bien remué pour être pris à partie égale en 8 jours, tous les jours 1/8 le matin à jeun, et une demi heure après un bouillon.* Onderaan werd toegevoegd: *Ce remède est bon aussi contre le scorbut. Ita expertissimus Dominus [= aldus volgende de zeer experte heer] Debeir, mais, dit-il, le vin antiscorbutique vaut mieux.* Op een ander hierbij gevoegd briefje staat nog wat meer precisering over De Beers opinie: *De vinum antiscorb[itu]m optimum est ex vino burgondico albo, ac in hujus defectu ex vino rhenano antiquo. Ita D[ominus]. Debeir medicus [= De beste wijn tegen scheurbuik is deze die gemaakt is met witte Bourgondische wijn, en indien men deze niet beschikbaar heeft oude Rijnwijn].* De bewerking van de archiefbundel waarin deze remedie en nog vele andere voorkomen, wordt door ons voorbereid ter publicatie. Over andere remedies afkomstig uit deze abdij zie: C. De Backer, 119. "Drie zeventiende eeuwse remedies uit de Sint-Salvatorsabdij te Ename" in: *Farmaleuven-Info* 22-1 (1999) pp.23-24.

³² Deze J.G. Somers is zich op 26 mei 1726 als stadsdokter te Aalst gaan vestigen, waarna hij in 1752 naar Gent terugkeerde. Van hem vonden we een eigenhandige en getekende brief van 1 juli 1727 in het Stadsarchief Aalst, nr. 603 bewijsstukken bij de

pharmacie voor den termijn van drij achtereenvolghende jaeren voor ende midts de somme van drij en vijftich ponden gr[oten] co[u]rants op de conditie als volgt te weeten het eerste jaer vijftwintich pondt, het tweede jaer vijftien pondt het derde jaer derthien pondt[,] maer ter wijlents Joannes de Muijnck in sijne incommen vijftich ponden gr[oten] co[u]rant heeft betaelt sal den selven daer mede ghestaen voor sijne prompte betaelinghe[,] maer waer het saekens dat op den tijdt van de drij leer jaeren eenich different quaeme voor te vallen het sij door sterfte ofte andersins Joannes de Muijnck sal ghestaen naer raete van tijt te betaelen volghens de conditien hier boven vermelt te weten het eerste jaer teghen vijftwintich, het tweede jaer teghen vijftien, het derde jaer teghen thien ponden gr[oten], afslaende de drij pondt om de contante betalinghe[.] Soo dat waer het saecke eenen different quaeme voor te vallen, Ignatius Wittock van de voornoemde vijftich pondt co[u]rant die hij ontfangen heeft naer raete van tijdt saude moeten wedergheven volghens de conditie hier boven vermelt. Boven dien wort besproken dat Ignatius Wittock sal tot hem trecken de borghelijcke wacht als oock het betaelen aen mijnheer den doctoer Adenelle een pistole tjaers voor het leeren van de konste der cr[u]yden³⁴ oock het opstellen ten boecke ende het asse [...]³⁵

Ignatius Wittock.

Bijlage II. Huurovereenkomst, Assenede (3 maart 1728). Met handschriftelijk origineel ondertekend accoord van J. De Muijnck. Sieur Joannes De Muijnck meester appotiquaris binnen de stede van Assenede sal gheloven te betaelen aen sieur Rijnier Wijdooghe, coster tot Bassevelde, de somme van acht ponden groten ter rekeninghe van een jaer huysuur van het huys ende herbergh [geschrapt: St. Joris] bij mij ghebruyckt geweest ten advenante van seshien ponden grooten 't jaers verschenen, lesten april ledent XVIJc sesentwintich [1726] dese intrekkende met acquit [...] den selven S[ieu]r Joannes de Muijnck staecken in voldoeny[nghe] van het half jaer huysuere van mijn huys bij hem bewoont staende te verschijnen ultima april XVIJc seventwintich desen 20 7ber 1726.

[Ondertekend] Pauwels Vanderlinden 1726.

Den onderschreven accepteert de voorenstaende ordon[nantie] te voldoen onthien [sic] ende prima augustij XVIJc seventwintich daete ut supra.

[Ondertekend] J: De Muijnck.

Bijlage III. Het stadsbestuur bevestigt dat Joannes de Muijnck 13 jaar te Assenede heeft gewoond en er het beroep van apothecaris heeft uitgeoefend (5 augustus 1734).

Burgemeester ende schepenen der stede ende ambachte van Assenede certifieren bij desen dat sieur Joannes De Muijnck binnen de voornoemde stede van Assenede omtrent derthien consecutieve jaeren heeft ghewoondt, ende ghexerceert ofte gedaen heeft, den styl³⁶ ofte functie van appotecaris, ende dat hij hem soo in den selven styl als andersints altijt seer eerlijck ende loffelijck ghequeten ende ghecomporteert heeft, in kenissee der waerhijt hebben wij dese doen depescheren de signature vanden gheswornen greffier den voors. Stede end Ambachte desen 5 Augustij 1700 vierendertich.

Toorconden als greffier J[an] B[aptist] De Jode.

Samenvatting. De geneesheer Joannes De Muijnck (werkzaam 1718-1734) van het stadje Assenede (Oost-Vlaanderen) ging met kost en inwoon ook farmacie studeren bij apotheker Ignatius Wittock te Gent en kruidkunde bij dokter Pieter Adenelle. Vóór De Muijnck kenden we te Assenede de praktijk van Jan De Nissaerde, chirurgijn en tevens apothecaris tussen 1669-1672.

Résumé. Le médecin Jean De Muijnck, actif de 1718 à 1734, dans la petite ville d'Assenede (Flandre orientale) étudia à Gand (Gent) la pharmacie auprès du maître-apothicaire Ignace Wittock (qui de plus le logea et le nourrit) et aussi science des plantes médicinales auprès de l'estimé médecin Pierre Adenelle. Avant De Muijnck nous connaissions le chirurgien et apothicaire Jean de Nissaerde, établi à Assenede entre 1669 et 1672.

Summary. The physician John De Muijnck (fl. 1718-1734) from the minor town of Assenede (Flanders, north of the city of Ghent/ Gent/ Gand) studied pharmacy in Ghent after having obtained his licentiate degree in medicine with the master apothecary Ignace Wittock who gave him board and lodging. The botany lessons were given by M.D. Peter Adenelle. Before De Muijnck we knew of the practice in Assenede of John De Nissaerde, surgeon and apothecary between 1669 and 1672.

Prof. Dr. Christian De Backer,
Faculteit Farmaceutische Wetenschappen, K.U.Leuven,
Geschiedenis van de Farmacie en van het Geneesmiddel.
Privé: Speureweg 21, B-9830 St.-Martens-Latem.

stadsrekeningen, stuk 58. Bij H. Strijpens, p. 51, *Aalst. Artsen, het hospitaal, de gemeenschap en het medicaliseringsproces in België 1242-1940* (Aalst, 1997) wordt hij nog vermeld te Aalst in 1752.

³³ *Tafelkosten:* De Muijnck kwam inwonen en verkreeg er ook de kost (maaltijden).

³⁴ Hs, geschrapt: *waer voor*.

³⁵ Hs, deze passus onleesbaar, hierna geschrapt: *waer voor hij hem... sijnen persoon goederen presente en toecommende*. Vermoedelijk gaat het om een borgstellingsformulering.

³⁶ *Styl:* stiel, beroep.

Examen voor apotheker te Brussel in 1829

Prof. Em. J. Lemli, Apr. G. Gilijs

Lezing gehouden tijdens het najaarscongres van de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux op 4 oktober 2003 in Aalst

INLEIDING

In een archiefbundel afkomstig uit de officina van apotheker Ludovicus Felix De Preter van Brussel bevinden zich een aantal documenten in verband met zijn apothekersexamen in 1829 (1).

Met behulp van deze documenten is het mogelijk een goed beeld te krijgen van het examen voor apotheker zoals dat verliep tijdens de Hollandse periode.

Louis Felix De Preter werd geboren in 1799 te Rillaar bij Aarschot als vierde kind van notaris Pierre De Preter. Na zijn middelbare studies ging hij in 1817 naar Brussel om er als leerling te werken in de officina van Jean Kickx in de Goudstraat, nu Broekstraat.

In 1829 legde hij het examen voor apotheker af en nam in 1831 de officina van zijn leermeester over voor de som van duizend gulden Brabants courant. Datzelfde jaar overleed Jean Kickx. Louis Felix overleed, 48 jaar oud, 10 maanden na zijn huwelijk met Virginie Bosmans, die één maand voor zijn overlijden een zoon, Alphonse, ter wereld bracht. Hij nam later als apotheker de officina van zijn vader over (2).

Het is belangrijk te weten dat Jean Kickx een eminent apotheker was: hij was doctor in de wis- en natuurkunde, lid van de Academie en professor aan de Ecole de Médecine. Hij had een bijzondere belangstelling voor de botanie en publiceerde o.a. de *Flora Bruxellensis*.

De voorwaarden waaraan een leerling in de farmacie te Brussel moest voldoen om zich in te schrijven voor het examen van apotheker waren de volgende: ouder zijn dan 20 jaar, van goed gedrag en zeden, bij niet meer dan twee leermeesters gewerkt hebben, een goede kennis bezitten van het Latijn, de medicinale planten, de enkelvoudige geneesmiddelen, de samengestelde chemische stoffen, de officinale bereidingen, de medische voorschriften en de chemische principes (2).

PROGRAMMA VAN HET EXAMEN

Uit de onkostennota (fig. 1) opgesteld door De Preter blijkt dat het examen heeft plaats gehad in mei en augustus 1829 en bestond uit drie delen: een examen over botanica, een over materia medica en een over chemie met daaraan verbonden een praktisch gedeelte "het maeken der operaties" zoals dat wordt genoemd.

Rekening van (Examen) als Apotheker ter Stede beheldt
 Door L. de Beter gebrunde de maand Mey en Auguste
 1825

1. Coninghe	Examen 250 ff	250 „ 0 „
Examen van botanica	een Huyden verdeelt in lifsen door Luyden	10 „ 0
	een Vervoort voor idem	5 „ 0
	een Expt van apparatuur van botanica	6 „ 0
Examen van mathe-matica.	een Expte meet voor idem van nat met.	3 „ 0
	een Lijn Expt en voor proficiat	6 „ 50
Examen van phisme en het-machen der operaties	een flesche voor Sulphur de fer	0 „ 90
	een 3 Hysse id met large ouwertue, voor cyanure de mercure, precipite et nitre arg cristall	1 „ 48
	een 1 id voor acid hydr. 1 id voor paille infern	1 „ 02
	een 2 id voor mercure en acide nitrog a 42	0 „ 84
	een 1 pot voor Lalf en porcelay. 3 fr.	1 „ 32
	een pot voor cyanure de fer	1 „ 3
	een porcelayne capsule 16 1/2	0 „ 70
	een bar voor 5 dagen door myn paet	1 „ 30
	een gewoont-papier, Lyde lint chiquetten	0 „ 95
	een Loon van puerre als Expt en proficiat 30 fr.	9 „ 45
	een hooken, blat papier, leaad, both den	1 „ 15
	een Expte als Expt en proficiat 30 fr.	1 „ 17
	een Droguiste	21 „ 16
	een Diplome	9 „ 57
	een mandeken voor de fleschen en apresant.	0 „ 47
	een 6 fleschen wijn 12 francs	5 „ 67

318, 24

fig. 1

35 Acid hydro-cyanic	prussias Lydrang.	
	hydrargyr pur	
	acid nitric	
	dentoxid hydrargyr nitrat	
	Sulphuret ferri.	6
36 nitrat argent fus	nitre argent cristall	2
37 ungt Daphn. moseri		1
		9

fig. 2

De theoretische examens werden waarschijnlijk afgenomen in de maand mei aangezien het praktisch examen plaatsvond in augustus zoals blijkt uit de datum op het document n° 3.(fig.3)

Het programma van het praktisch examen kunnen we reconstrueren aan de hand van de documenten n° 2 en 3. (fig.2, 3)

Het document n°2 toont de uit te voeren bereidingen door kandidaat n°1 nl: een half ons acidum hydro-cyanicum, 1 ons nitras argenti ofusum en 1 pond unguentum Daphnes mezerei, drie preparaten uit de Pharmacopoea Belgica 1823. In de tweede kolom zijn aangegeven de verschillende chemicaliën die hiervoor nodig zijn, behalve voor de zalf waarvoor de bestanddelen waarschijnlijk geleverd werden door de "drogist".

In het document n°3 van een andere hand (misschien van zijn leermeester) wordt in het Latijn in het kort beschreven wat de kandidaat dag na dag dient uit te voeren. We geven hier in vertaling het volledige werkschema weer.

De eerste dag moet dit alles worden uitgevoerd:

1. de bereiding van zuiver kwikzilver uit 1 pond kwikzilver sulfide "factitia" (t.t.z. niet gewonnen uit het natuurlijke mineraal cinnaber) en ijzervijzel. Te destilleren uit een stenen retort.
2. de bereiding van salpeterzuur uit 2 pond kaliumnitraat en 15 ons zwavelzuur. Destilleren uit een glazen retort waarvan de helm voorzien is van een buis en een tweehalzige fles.
3. de bereiding van unguentum Daphnes mezerei met cortex Daphnes mezerei. De schorsen stampen en infunderen in de reuzel.

De tweede dag :

1. Bereiding van kwikzilveroxide uit kwikzilver en salpeterzuur.
Oplossen en calcineren in een glazen vat.
2. Bereiding van zilvernitraat: zilvernitraat en salpeterzuur oplossen enz.

De derde dag:

1. Bereiding van kwikzilvercyanide uit Berlijns blauw en kwikzilveroxide.
2. Bereiding van cyaanwaterstofoplossing (acidum hydro-cyanicum) met ijzersulfide, verdund zwavelzuur en opgelost kwikzilvercyanide.

UITVOERING VAN HET PROGRAMMA

Met behulp van de Pharmacopoea Belgica 1823 en de vermelde documenten is het mogelijk het verloop van het praktisch examen te beschrijven.

Eerst en vooral heeft de kandidaat De Preter het nodige materiaal en chemicaliën moeten aanschaffen. Het valt op dat in zijn rekening de chemicaliën met hun Franse benamingen worden aangegeven wat erop wijst dat deze benamingen in feite werden gebruikt. Hij schaft zich 6 flessen aan voor de chemicaliën en 2 voor de afgewerkte bereidingen, cyaanwaterstofoplossing en zilvernitraatstaafjes (pierre infernale). Verder een "pot voor de cyanure te zieden", een porseleinen schaal en een zalfpot in porselein. De benodigde chemicaliën en de grondstoffen voor de zalf heeft hij blijkbaar bij de "droguiste" aangekocht voor de som van 21,16 florijnen. Voor allerlei hulpmiddelen zoals kolen om de oven te stoken, kladpapier, zand, lak enz. betaalt hij 4,15 florijnen.

Hij kan nu beginnen aan zijn laboratoriumwerk in aanwezigheid van Pierre Meert, vermoedelijk de "appariteur" en zijn zoon, die hij zal belonen voor hun hulp met resp. 14,7 en 9,45 florijnen.

De eerste dag dient 370g Unguentum Daphnes mezerei (unguentum epispasticum) te worden bereid. Hiertoe wordt de bast van het rood peperboompje in een vijzel fijngewreven, er zorg voor dragend dat geen deeltjes in de ogen of de neus terechtkomen (inderdaad de bast bevat een zeer toxische blaartrekkende hars waarop het gebruik als epispasticum nl. het verwijderen van de ziekteverwekkende materie langs de blaren, is gesteund). Men laat een uur macereren op een zacht vuur en na verwrijven wordt reuzel toegevoegd en gedurende twee uren gekookt onder omroeren. Wanneer het grootste gedeelte van het water is verdampt wordt gefiltreerd door een doek en tenslotte witte was toegevoegd.

Verder moeten zuiver kwikzilver en geconcentreerd salpeterzuur worden bereid die zullen dienen voor de bereidingen van de volgende dagen.

Zuiver kwikzilver wordt verkregen door het vrij te zetten uit kwikzilver sulfide met ijzervijlsel door droge destillatie in een stenen retort. Zoals reeds gezegd werd dit sulfide bereid uit kwikzilver en zwavel. Door het terug vrijzetten verkrijgt men het zogezegde "hydrargyrum revivificatum" dat als het meest zuivere kwikzilver wordt beschouwd. Deze klassieke methode staat niet vermeld in de Pharmacopoea Belgica maar wordt in vele chemische traktaten beschreven (3).

De bereiding van het geconcentreerd salpeterzuur uit kaliumnitraat en zwavelzuur gebeurt volgens de Farmacopee en uit de aangegeven hoeveelheden zou theoretisch 1,2 liter salpeterzuur kunnen worden verkregen.

Al deze bewerkingen, die niet zonder gevaar zijn, zullen wel de volledige dag in beslag hebben genomen.

De volgende dag wordt het kwikzilveroxide bereid, nodig voor het maken van de cyaanwaterstofoplossing gedurende de derde dag. Dit kwikzilveroxide wordt volgens de Farmacopee bereid door het zuivere kwikzilver en het geconcentreerde salpeterzuur te koken in een glazen retort met opgezette helm tot de massa wit en droog is en door verder verhitten het mengsel in een rode kleur overgaat: dit is het kwikzilveroxide of rood precipitaat dat door koken met water van het gevormde kwikzilvernitraat wordt bevrijd.

De tweede bereiding is zoals blijkt uit de onkostennota, de "pierre infernale" of het nitras argenti fustum onder de vorm van zilvernitraatstaafjes. Het benodigde zilvernitraat wordt eerst verkregen door uitkristalliseren van een oplossing van zuiver zilver in salpeterzuur. Daarna wordt het zilvernitraat in een "porcelijne capsule" verwarmd tot vloeibaar en tot de massa donker olijfgroen is geworden waarna ze in ingevette koperen vormen wordt gegoten.

Na deze drukke dag wordt de derde dag volledig besteed aan de bereiding van de cyaanwaterstofoplossing (acidum hydro-cyanicum).

Eerst wordt het kwikzilvercyanide (prussias hydrargyri, cyanure de mercure) bereid door koken van het kwikzilveroxide met Berlijns blauw in een "pot voor cyanure te zieden" onder voortdurend omroeren tot het mengsel geel is gekleurd. Het neergeslagen ijzeroxide wordt door filtreren verwijderd en het filtraat wordt ingedampt tot zich kristallen van kwikzilvercyanide vormen.

Tenslotte wordt het verkregen kwikzilvercyanide in water opgelost en men laat een stroom van zwavelwaterstof door de oplossing borrelen tot alle kwikzilversulfide is neergeslagen. Het gas wordt verkregen door inwerking van zwavelzuur op ijzersulfide.

Na affiltreren van het neerslag wordt nog eventueel aanwezig zwavelwaterstof neergeslagen met loodcarbonaat. Na filtreren verkrijgt men een oplossing van (theoretisch) 2,5% cyaanwaterstof in water, het zogenaamde acidum hydro-cyanicum. Deze bereiding is een geneesmiddel dat in het begin van de 19de eeuw veelvuldig werd aangewend tegen allerlei kwalen in vervanging van het laurierkerswater. Het was door het werk van von Ittner, farmaceutisch chemicus, die in 1809 de structuur van het blauwzuur ophelderde, dat deze door de chemie verkregen oplossing het gebruik van het natuurlijke laurierkerswater verdrong. Door het feit dat er geen

70-22150 Re-22A05 1829

2 @ Twat baltin voor brood en (aard. à 2 1/2 fr.)	3 2/20
pefke voor gelst	3, 15, 0
2 1/2 orgenun bynwars	11, 10, 1
1/2 @ S. thurs	2, 5, 2
1 1/2 wit voor gelst	2, 11, 1
een hooft 22 frans	12, 2, 2
een netten van een veld kleed 22 fr.	12, 2, 2
	66, 9, 0
ten orgenun 00.	55, 95

29

waardebepaling ter beschikking stond werden te sterke oplossingen gebruikt met als gevolg vergiftigingen die zelfs dodelijk waren (4).

Uit de gegevens van de onkostennota kunnen we afleiden dat de kandidaat telkens de door hem bereide intermediaire stoffen en de eindproducten aan de jury moest tonen, aangezien De Preter 7 flessen heeft gekocht om daarin te brengen kwikzilver, salpeterzuur, zilvernitraat in kristallen, kwikzilveroxide (*précipité*), kwikzilvercyanide, zilvernitraatstaafjes (*pierre infernale*) en cyaanwaterstofoplossing (*acide hydrocyanique*).

De afgewerkte producten werden in de aangepaste recipiënten gebracht die voorzien werden van een etiket, verpakt in "gecouleurt" papier met zijden lint en in een "mandeken gepresenteerd" aan de jury.

Het examen dat in totaal vijf dagen heeft geduurd, heeft aan De Preter veel zweet gekost aangezien hij voor 1,3 florijnen bier heeft besteed "voor zijn paert". De juryleden werden eveneens bedacht met 6 flessen wijn van 2 frank per stuk.

Bovendien heeft hij voor de gelegenheid nieuwe kledij aangeschaft voor de som van 66,9 florijnen (fig. 4).

CONCLUSIE

Het examen voor apotheker blijkt een dure aangelegenheid te zijn geweest. De totale onkosten door De Preter betaald liepen immers op tot 354,54 florijnen. Dit is een aanzienlijk bedrag als men bedenkt dat de jaarwedde van een inspecteur generaal toen 2.800 florijnen bedroeg (5).

Over de kwaliteit van het praktisch examen en van de afgeleverde producten kunnen we nu moeilijk een oordeel vellen. Gezien echter de gebruikte methoden kunnen we wel enige twijfel hebben over de zuiverheid ervan. De beoordeling door de juryleden kon slechts macroscopisch gebeuren aangezien analysemethoden in de farmacopee volledig ontbraken.

Wat betreft het theoretisch examen kunnen we het oordeel van professor in de chemie Van Aenvanck citeren in zijn verslag over het examen voor apotheker van J. Van Roosbroek te Leuven in 1800: ". l'inhabitude d'écrire et le défaut de saisir le véritable sens des questions proposées sont les principales raisons de l' inexactitude de ses réponses. J'ai observé ce même défaut dans tous les candidats pharmaciens dont j'ai eu l'occasion de voir les résolutions depuis cinq ans." (6).

Maar misschien was De Preter beter opgeleid door zijn leermeesters Kickx, vader en zoon, zoals wordt beweerd in een schrijven aan het cliënteel van de apotheek bij de overname ervan door De Preter in 1831:

"..... Mr L.F. De Preter, pharmacien, qui, formé par feu mon père, a dirigé mon établissement pendant les dix dernières années. J'ose espérer que vous voudrez bien continuer d'accorder la confiance à mon successeur qui n'épargnera rien pour la mériter: l'exactitude qui le distingue et l'expérience qu'il s'est acquise, par treize années d'habitation chez nous, m'en sont un sûr garant." Getekend J.Kickx, Dr. (7).

In ieder geval blijkt het praktisch examen voor een kandidaat apotheker zonder universitaire opleiding een niet gemakkelijke opdracht te zijn geweest waar nu nog menig student zou tegen opzien.

SAMENVATTING

Documenten nagelaten door apotheker Louis Felix De Preter hebben het mogelijk gemaakt het praktisch examen voor apotheker te Brussel tijdens het Hollands bewind te reconstrueren. De volledige bewerkingen die de kandidaat diende uit te voeren worden beschreven.

RESUME

Certains documents des archives du pharmacien Louis Felix De Preter ont permis de reconstruire l'examen de pharmacien pendant la période hollandaise. Les opérations que le candidat devait effectuer pour l'épreuve pratique sont décrites en détail.

BIBLIOGRAFIE

1. Documentenbundel L.F. De Preter, Archief van het Museum Faculteit Farmaceutische Wetenschappen, n° D 23, K.U.Leuven.
2. G.Gilias, Een archiefbundel van apotheker L.F. De Preter, Brussel van 1829 tot 1849. Private uitgave, Haasrode 2002.
3. Moyse Charas. Pharmacopée royale, galénique et chimique. Paris, 1681.
4. W. Schneider. Geschichte der pharmazeutischen Chemie. Weinheim, 1972.
5. Le Moniteur Belge 1831.
6. Stadsarchief Leuven n° C.1D.79D
7. J. Copin. La Pharmacie en Belgique de 1800 à 1835. Bulletin de Pharmacie 1967 in: Bulletin Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux no 40, 1968.

Cholera epidemie te Leuven - 1832

Apr. G. Gilijs

Lezing gehouden tijdens het Congres van de Kring voor de Geschiedenis van de Farmacie in Benelux, in Breda op 13 april 2003

Cholera Asiatica

Cholera Asiatica of *Cholera morbus* (braakloop) is een ziekte veroorzaakt door *Vibrio cholera*.

Volgens de moderne medische literatuur gebeurt de transmissie door besmet water. Er bestaat waarschijnlijk geen dierlijk reservoir. Menselijke kiemdragers schijnen van groot belang voor de transmissie. Ze zijn vooral te vinden onder de contactpersonen. Het belangrijkste symptoom is overvloedige diarree, die grijs gekleurd is (rijstwaterdiarree). Het volume hiervan kan 10 tot 20 L per dag bedragen. Er treden acute stoornissen op van water en elektrolytenmetabolisme, die snel tot de dood leiden. Door massieve darmdilatatie kan de diarree ontbreken, omdat grote hoeveelheden vocht zich in de uitgezette darmlussen ophopen. De patiënt is hoofdzakelijk gedeshydrateerd, vertoont spierkrampen, is verdwaasd (stuporeus) of slaperig (comateus), met sterk verminderde nierwerking (oligurie) of stopzetting van urine afscheiding (anurie).

Het spontaan verloop van de ziekte is een genezing op één of twee dagen, indien de patiënt intussen niet gestorven is aan deshydratatie.

De prognose is zeer wisselend met de leeftijd en de algemene toestand : rond de leeftijd van 10 tot 20 jaar is er 50% mortaliteit, en boven de leeftijd van 50 jaar is er 70 % mortaliteit.

Bij de behandeling is het belangrijkste, het vervangen van het verloren water en de verloren elektrolyten, vooral natrium.(1)

Pas in 1893 zou Koch de cholera-microbe ontdekken, waardoor efficiënte medische bestrijding mogelijk was.

Tot daar het medisch-technische gedeelte, dat van belang is om het verloop en de behandeling van de epidemie in 1832 beter te kunnen begrijpen en evalueren.

Cholera-epidemie in Leuven 1832

De cholera asiatica die sinds eeuwen in Indië endemisch was, en nog steeds is, kende vanaf 1817 een pandemische uitbreiding als gevolg van de snellere en veelvuldigere handelsbetrekkingen. Tussen 1832 en 1837 zou ze gans Europa bestrijken en van daar uit ook Noord Amerika.

Leuven kende cholera epidemieën in 1832-33, 1849, 1854, 1859 en 1866.

De epidemie van 1832-33 richtte schijnbaar in Leuven geen al te grote ravage aan, in vergelijking met andere grote steden in Vlaanderen. De officiële bronnen voor Leuven zijn echter zeer schaars : het Stadsarchief en OCMW archief bezitten lijsten van opnames, ontslagen of overlijden van gehospitaliseerde patiënten, telkens opgesteld wanneer de ziekte de kop opstak. De behandelende hospitalen waren het Hôpital Civil en het Hôpital des Fuseliers (Kolverniershof), waar een zaal vrijgemaakt werd voor cholera patiënten.(2)

Hôpital Gerbe de Blé

Wij ontdekten in het Stadsarchief van Leuven twee merkwaardige bundels, getiteld *Hôpital Gerbe de Blé Traitement des Cholériques 1832* » en « *Hôpital Gerbe de Blé Staet van geleverde medicamenten ten dienste van de Arme Choleriquen, door de W(ele)de(le) C :D'Angré Pharmacies te Loven, als volgt* », gedateerd 1832.

Het gaat over opnamelijsten van zieken en geleverde medicijnen aan deze patiënten, door een Leuvense apotheker D'Angré. Deze bundels zijn nooit eerder beschreven of gepubliceerd. Een eerste interessante aanvulling op de gekende behandeling van de epidemie van 1832 is, dat nu bewezen wordt wat de Leuvense chroniekschrijver Lamere schreef, namelijk dat men naast de klassieke hospitalen ook minsten één bijkomende zaal ingericht heeft voor « arme » patiënten in het gebouw, genoemd de Tarweschoof, langs de Naamsestraat in Leuven. Gebouw dat overigens niets met een hospitaal te maken had, maar dat sinds 20 mei 1832 dienst deed als kazerne van het paardenvolk (3).

- A) HOPITAL « A LA GERBE DE BLE » - 8br 1832 / 8br & 9br 1832
« *Staet van geleverde Medicamenten ten dienste van de Arme Choleriquen, door de Wde C :D'Angré Pharmacies te Loven, als volgt* » (fig.1)

Het is een bundel van 7 bladzijden, waarvan ieder blad is ingedeeld in vier kolommen : datum, naam, recept, kostprijs. De periode gaat van « *17 junii 1832* » tot « *4 decembris 1832* », hetgeen breder is dan wat vermeld staat op het kaft van de bundel. De totale kostprijs van de geleverde medicamenten bedraagt 309,79 gulden.

De geleverde medicamenten zijn onder te verdelen in volgende steeds terugkerende formules :

We hebben de indicaties ter informatie erna vermeld.

a) drinkbare oplossingen

87x een drinkbare oplossing met natriumbicarbonaat (maagzout) en kaliumchloraat.

Vaak « *Potion salin(e)* » genoemd, en soms voorgeschreven in dubbele dosis of zonder bicarbonaat (ex bicarb.). Verlichtend bij maaglast, bij leveraandoeningen en gangreen van de mond, en toevoeging van electrolyten.

R/ aqua destill

bicarbon.sod.

mur. hypocarbon. potass (of chlor.pot., of superoxygenat. pot., of pot.muriat. oxygen.)

49x een mucilagineuse siroop van salepwortel (mannetjesorchiswortel bij diarree) :

R/ muc.rad.sale(p)(b), syr.simpl.

6 x een verdikte stroop met R/ muc.gum.arabic.(arabische gom), syr.simpl., als versterkend

middel omwille van de suiker en vochtabsorberende gom.

6x een maagdrank als de « *Potion salin(e)* » maar met toevoeging van (keuken)zout.

R/ aq.destill.

bicarbon.sod.

mur.sod.

chlort.pot.

2x R/ muc.rad.saleb (mannetjesorchiswortel) (=mucilaginosum bij kinderdiaarree)

syr.alth. (althea = heemst). Gebruikt in hoestdranken en bij darmklachten.

4 x R/ muc.gum.arab.

syr.alth.

2 x R/ aq.font. (= aqua fontis, bronwater)

pulv.gum.arabic.

syr.ribes nigr. (siroop van zwarte aalbes). Gebruikt bij

kolieken, diarree en pijnlijke unrinelozing.

1x R/ aq.menth.pip. (pepermunt)
liq.Hofm. (*liqueur Hof(f)mann* = ether + alcohol)
syr.pap.alb. (papaversiroop)

Zwakke sedatieve en krampenwerende eigenschap van de papaversiroop, de gunstige werking van munt op de maag en lever en de krampenwerende werking van de Hoffmann.

3x R/ aq.menth.pip.
liq.(anodine) Hofm. (anodine = pijnstillend)
sp.Minder. (*spiritus Mindereri*: ammoniumacetaat) :
stimulerend, diuretisch en
diaphoretische werking. Pepermuntwater is gunstig voor maag en lever.

6x de heel gewone oplossing van bronwater, arabische gom en siroop.(vochttoevoer)
R/ aq.font.
p.g.arab.
syr.simp.

1x R/aq.flor.tilia (lindebloem=verzachtend op spijsverteringsstelsel)
aq.menth.pip.
syr.

1x R/ aq. cois. (aqua cinnamomi = kaneelwater). : digestivum, tonicum, carminativum.
acid. sulphuric. (zwavelzuur) In verdunde vorm gebruikt tegen diarree.

1x R/ aq. font.
acid.sulph.
Zwavelzuur verdund met bronwater, als *Laudanum liquidum Sydenham* ontsmettende drank en tegen diarree.

1x R/ muc.rad.salep
laud.liq.Syd. : een drank van opium en saffraan in Malagawijn. Gebruikt als verdovende pijnstillers in een versterkende wijn.

1x R/ aq.flor.tilia
syr.atlth.
laud.liq.Syd.

Hier een mengsel van reeds hoger vermelde samenstellingen, met lindebloem, heemst in de opiumdrank.

3x R/ flor.tiliae
syr.simpl.
laud.liq.Syd.

Weer een variante met lindebloemen in siroop en opiumdrank.

1x R/ aq.flor.tilia
p.gum.arab.
syr.alth.
Laud.

Nu weer de linde en heemst met arabische gompoeder en de opiumdrank.

2x R/ pulv.gumm.arab.
aq.diacod. (= papaverbol in water), een zwak verdovend kalmeermiddel

1x R/ aq.ment.pip.
syr.simpl.
laud.liq.Sydenh.

De reeds eerder vermelde munt in siroop en opiumdrank.

1x R/ decoct.hord. (decoctum hordei) : afkooksel van gerst.
tinct.opii (opiumtinctuur)

De gerstdrank werkt verzachtend en verfrissend, samen met de pijnstillende en licht verdovende alcoholische opiumoplossing.

1x R/ aq.veg.min.Goulard (*eau végétominérale de Goulard*).

Een loodacetaatoplossing in water en alcohol gebruikt bij

geneesmiddelen die we reeds eerder besproken hebben.

7x R/ acid.sulphur.
aq.font.

1x R/ muc.gum.arab.
syr.papav.alb.

1x R/ chloruret.calc. (calciumchloride)
acid.sulphur.
aqua font.

Deze combinatie (zonder water) werd aangeraden bij berokingen in geval van longontsteking.

2x R/ amon.liq. (vloeibare ammoniak), uitwendig gebruikt als blaartrekkend middel.

Enkele druppels met water ingenomen zijn goed tegen longemphyseem, urinaire aandoeningen en sommige plotse huidaandoeningen.

2x R/ acet.plumbi liq. (zie loodacetaat-oplossing (*Goulardwater*) hierboven).

1x ol. oliv. (olijfolie)
amon.liq.

Gemengd met olijfolie als smeermiddel bij uitwendig gebruik.

5x R/ aq.font. (of destillata)
amon.liq.

Een verdunde ammoniakoplossing, als blaartrekkend middel, terwijl enkele druppels met water ingenomen aangewezen waren tegen longemfyseem en urinaire aandoeningen.

1x R/ ess.therebent. (terpentijn vlugolie)
amon.liq.

Uitwendig gebruikt bij rheuma van de spieren en pleurodynie.

b) kruiden en mineralen

4x R/ flor.tilia (lindebloemen)

3x R/ fol. malv. (malva = blad van kaasjeskruid). Een afkooksel wordt uitwendig gebruikt bij verzweringen en als prikkel-minderend middel bij eczeem.

Inwendig als laxerend middel en bij gastro-enteritis.

1x R/ papav.somnif.bol. (slaapbol, papaver)

1x R/ extr.opii.pill. : pillen met opiumextract

3x R/ oxid.manganes. (mangaanoxide) : bloedversterkend als ijzer, tuberculose

muriat.soda (natriumchloride, zout)

Zie ook maangaanoxide bij « berokingen ».

1x R/ pulp. tamarind.: pulp of vruchtvlees van de tamarinde, dat laxerend werkt.

2x R/ spir. vitriol. : verdund zwavelzuur (ontsmettend)

4x R/ chloruret.calcis : het laxerende calciumchloride

2x R/ herb.pector. (borstkruiden)

rad.liquir. (zoethoutwortel)

Een hoestdrank bestaande uit kaasjeskruid, rozenkransje (droogbloemen), klein hoefblad en klaproos, waaraan zoethoutwortel (kalissehout) is toegevoegd, dat eveneens expectorerende eigenschappen heeft.

c) huidpapjes, huidomslagen, pleisters (ook ter ondersteuning van de krachten)

2x R/ pulv.sem.lini (lijnzaadpoeder).

Het poeder wordt aangewend als basis voor het maken

huidpapjes waar het een vasodilatatie teweeg brengt, terwijl het zaad inwendig dient als laxeermiddel en kalmerend werkt op slijmvliesirritaties van maag en darmen.

17x R/ pulv.sem.synapis (mosterdzaad poeder)

In pleisters gebruikt als roodmakend pijnstillend trekmiddel, nuttig bij spier- en gewrichtpijnen, stimulering van de ademhaling en de locale doorbloeding.

2x R/ empl.adhaesiv. (*Emplastrum adhaesivum*) Het is een pleister met terpentijnolie harsen en ammoniakpoeder. Een andere formule spreekt van een « *Loodpleister* » of « *Diachylon-pleister* » (zie verder), waar loodoxide de actieve stof is.

5x R/ empl.vesic. (*emplastrum vesicatorium*). Met Cantharides (Spaanse vlieg), een blaartrekkend middel op de huid. Werkt zeer hevig op de urinewegen.

1x R/ empl.diachil. (*Diachylon pleister*) : met loodoxide als blaartrekkend huidpapie (zie werking van lood, eerder).

3x R/ cerat.flav.
laud.liq.Syd.

Een zalf met *laudanum Sydenham* (opium) in gele was.

1x R/ cerat.Galen. (*ceratus galenicus*) : was met amandelolie en rozenwater. Verzachtend op wonden.

6x R/ cerat.simpl. : enkelvoudige waszalf met amandelolie

15x R/ cerat.flav. : gele waszalf, een eenvoudige zalfbasis.

1x R/ ung.perpet. : (*unguentum perpetum*) : zalf met blaartrekkend cantharidine poeder

1x R/ axung.porc. (reuzel)
praec.rubr. (praecipitatum rubrum) : rood kwikoxide

Zalf met kwikoxide tegen zweren.

d) allerlei

20x R/ hirudin (Hirudo) : bloedzuiger met aldus bloedzuiverende eigenschappen.

Besluit :

De symptomen van de ziekte werden op een degelijke en aangepaste manier behandeld :

de medicaties berustten op de verzachtende of genezende werking van zalven bij zweren en wonden, en blaartrekkende of pijnstillende pleisters, drankjes met een bloedzuiverend effect of siropen die spijsverteringsbevorderend, krampwerend of kalmerend werken, waarbij verdovende middelen en opiaten ruim hun plaats krijgen. Diarree en ontstekingen van de urinewegen worden ook behandeld. Electrolyten worden toegediend via het keukenzout en kaliumchloraat van de Potion Saline.

Bloedzuigers moeten bijdragen tot bloedzuivering.

B) HOPITAL « A LA GERBE DE BLE » - Traitement des Cholériques (fig.2)

Dit is een bundel van 18 bladzijden, waarvan ieder blad ingedeeld is in vijf kolommen : N° des lits, dates, Noms des malades, Prescriptions, Diète.

De data van de « visites » zijn ingevuld van 6-8bre 1832 tot 5-9bre 1932, soms met de specificatie « visite du matin, midi, soir ». Het gaat hier dus over de behandeling van één maand en 133 consultaties. Onder de naam Diète, noteren we soms de vermelding « abs. » (absent) of « eau d'orge » (gerstewater = verzachtend en verfrissend) en « bouillon » (=versterkend).

Ieder visite wordt ondertekend door de geneesheer. Deze is dokter Pierre Verstraeten, aangesteld volgens de Actes de la Commission Sanitaire de Louvain in haar zitting van 6/6/1832 .

De hier voorgeschreven geneesmiddelen komen overeen met de afleveringen van apotheker D'Angré in de Gerbe de Blé, die we hoger onder A) beschreven.. We verwijzen dan ook naar die lijst voor de verklaring van de werking van de geneesmiddelen. Twee met * aangeduid vinden we niet terug bij D'Angré :

53x R/ pot. Salin. (aqua distillata, bicarbonate sodique, chlorate de potasse)

36x R/ muc.rad.salep
syr. simplex

4x R/ muc.gg.arab. (slijm van arabische gompoeider)
syr. alth.

1x R/ muc. rad.salep
syr.pap.alb.

1x R/ muc.gg.arab.
syr.alth.
syr. diacod

3x R/ muc.gg.arab.
syr. diacod

1x R/ inf.flor.til.
syr.simpl.
laud.liq. Sydenh.

1x R/ aqua til.
pulv.gg.arab.
syr. alth .
laud.Sydenh.

1x R/ aqua ment.pip.
syr.simpl.
laud. Sydenh.

1x R/ aqua ment.pip.
liq. Hoffm.

2x R/ aqua menth. pip.
liq. Hoffm.
spir. Minderer.

1x R/ aq. til.
syr. simpl.
Laud. liq. Syd.

2x R/ herb. pector.
rad. liquir.

1x R/ cerat flav.
Laud. liq. Syd.

7x R/ hirudin

10x R/ cerat. flav.

1x R/ ung. perpet.

1x R/ ess. terebent.
ammon. liq.

2x R/ aqua font.
ammon. liq.

1x R/ ol. oliv.
ammon. liq.

3x R/ aqua distill.
ammon. liq.

1x R/ acid. sulf.

1x R/ ac. plumb.

1x R/ chlorur. calc.

4x R/ pulv. sem. synapis

*1x R/ empl. sapon. camph. (*emplastrum de sapone camphoratum*). Een loodpleister met kamfer. Tegen pijn en ontsteking.

2x R/ empl. vesicat.

*1x R/ empl. agglutinans = loodoxide, terpentijn, teerpleister

1x R/ axungia porci
praecipit. rubr.

2x R/ flor. til. (lindebloemen)

Verloop van de ziekte in Leuven in 1832

De Leuvense chroniekschrijver Lamere noteert dat op **18 juni 1832** de cholera morbus in de stad is. (3)

In de zalen van Kolverniershof en Tarweschoof stierven er in 1832 60 patiënten op de 126, in 1833 stierven 21 op 86 patiënten. Daarnaast zijn er ook sterfgevallen geweest in het Stadshospitaal en in het Militair Ziekenhuis van Leuven.

Lamere maakt melding van het uitbreken van de cholera in het Militair hospitaal op 1 oktober 1832. Hij noteert tevens 34 overlijdens in de hele stad in de periode 23 tot 29 september, waaronder de helft van de cholera. Op 6 oktober noteert Lamere dat de cholera onder de burgerij komt : de overlijdens sedert acht dagen bedragen 35 personen, soldaten inbegrepen, waarvan de helft van de genoemde ziekte. Vandaar waarschijnlijk het inrichten van de extra zaal in het huis Gerbe de Blé, dat sinds 20 mei 1832 dienst deed als kazerne van het paardenvolk (3).

Het stadsbestuur had voorzorgen genomen en zo werden onder meer « alle ballen en nagtvergaderingen » ter gelegenheid van Leuven kermis in 1832 verboden (eerste maandag van september). Dat ook de bevolking bezorgd was bleek onder andere uit een aankondiging in de *Journal de Louvain* van 2 september 1832 waar een zekere E. Wagnie ter gelegenheid van de jaarmarkt in de universiteitshal « pastilles préservatif contre le choléra morbus » verkoopt. De burgemeesters van Leuven waren trouwens fier over hun aanpak, want bij het uitbreken van de volgende epidemie van 1849 verdedigde burgemeester D'Udekem de kwaliteit van het Leuvens bier (*Journal de Louvain* 17.6.49) onder meer door te verklaren dat Leuven in 1832 praktisch gespaard gebleven was van de cholera en slechts een klein aantal doden telde ; trouwens geen enkele arbeider van de brouwerijen was toen aan cholera gestorven, terwijl toch zoveel mensen bier dronken. (4).

Oorzaken voor het ontstaan van een cholera epidemie

Leuven kende in het begin van de 19^e eeuw een sterke bevolkingsgroei : in 1800 : 18.000 inwoners, in 1829 : 25.000 inwoners, in 1846 : 30.000 inwoners, en de goede verkeersinfrastructuur sinds de Oostenrijkse periode (knooppunt van steenwegen, aansluiting op spoorwegennet, eindpunt van

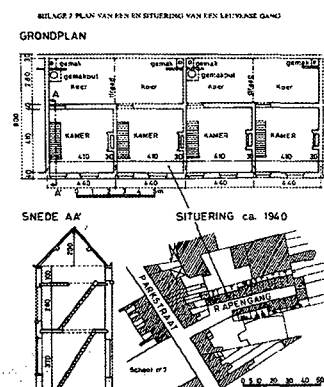

Fig (3)

een kanaal) versterkte haar stedelijke functie.

Grote delen van de Leuvense bevolking kenden echter zwarte armoede zoals blijkt uit het groot aantal behoeftigen dat gedurende de ganse eeuw op de armenlijsten voorkwam. In 1831 (vlak voor het uitbreken van de eerste epidemie) werden door de Commission de Bienfaisance 2.247 gezinnen met 8.152 personen gesteund. Dat is ruim 1/3 van de bevolking !

Typisch is het sociaal-ruimtelijk patroon van Leuven : in de kern van de stad woonden de handelaars en de handeldoerende ambachtslieden met uitlopers langs de invalsstraten ; aan de rand, binnen de eerste stadswallen bevond zich de woonzone van de meer welstellenden, terwijl de woonzone tussen de eerste en de tweede stadswal door de arme bevolking werd ingenomen, vooral dan in het gebied waar de overstroombare Voer- en Dijlevalliebodems in elkaar overlopen. Die 1,5m tot 2 m brede Voer, die vooral in de zomer meer een open riool was dan een beek, vormde als het ware de slagader van de Leuvense ellendewijken. Deze wijk bezat geen riolering en alle vloeibare afval bereikte via aarden geulen min of meer snel de Voer. Bestrating was zeer sporadisch.

Deze toestand van ontbreken van hygiëne is een belangrijk aspect bij de verspreiding van de cholera : daar lag immers de goede bodem voor de ontwikkeling en de uitbreiding van de ziekte. Het waren trouwens de buurten waar zich vele « gangen », dit is doodlopende steegjes bevonden, (met gemeenschappelijke waterputten) dat de haarden van cholera woekerden.(fig. 3) Een bijkomend element tot besmettingsgevaar is de ouderdom : de allerjongsten van 0 tot 4 jaar en de ouderen van meer dan 60 jaar werden meer getroffen, terwijl de middengroep en vooral jonge volwassenen van 15 tot 25 jaar betrekkelijk gespaard bleven.(4). Er is ook een sterkere vrouwensterfte, die eenvoudig te verklaren schijnt door te huishoudelijke taak van de ziekenzorg en de beroepsactiviteiten (wasvrouwen, naaisters, strijksters).

Bestrijding van de cholera epidemie

Naast de medische behandeling van de zieke zelf, golden nog bijkomende regels om de epidemie te lijf te gaan.

a) Berokingen

In het Stadsarchief van de stad Leuven vonden we een boekje van

zes bladzijden, *Avis sur les moyens de prévenir la contagion et d'en arrêter les progrès.* (18 avril 1812). Het is uitgegeven door de Prefect van le Département de la Dyle, Bruxelles 14 mai 1812, en bespreekt technisch het beroken ter ontsmetting in geval van cholera-epidemie in het land.

Desinfecterende flacons werden verkocht bij apothekers en bij enkele ingénieurs die instrumenten maakten. Het volstond ze enkele minuten te openen om een desinfecteren en besmetting voorkomend gas vrij te laten. Ze bevatten zeezout, mangaandioxide (bruinsteen) en zwavelzuur.

Open vaten moesten dienden voor grotere zalen waar de miasmen van de zieken zich verspreid hebben :gedurende tien tot twaalf uren liet men verdampen, met gesloten deuren en ramen, een mengsel van (keuken)zout, zwart mangaanoxide poeder waarover zwavelzuur werd gegoten. In bevolkte zalen diende de hoeveelheid poeder aangepast te worden en moest het zwavelzuur op voorhand met water verdund worden, beetje bij beetje, opdat de vrijgekomen warmte het vat niet zou doen breken. Men moest regelmatig met beetje beroken, of met een pot poeder doorheen de zaal lopen terwijl men af en toe enkele druppels zwavelzuur op het mengsel goot.

2) Ontsmetten :

a) braaksel en stoelgang : op te vangen in potten waarin op voorhand enkele glazen vers bereide witkalk. Ook fenol of kopersulfaat zijn geschikt. Het mengsel goed mengen vooraleer het, na een tijdje contact, in het toilet te verwijderen. Om de toiletten te ontgeuren giet men enkele emmers creoline oplossing of een oplossing van 1 kg ijzersulfaat per emmer water over het geheel. Bij gebrek aan een toilet moeten de uitwerpselen begraven worden zo ver mogelijk van waterputten en regenbakken.

b) hemden, lakens, washandjes, zakdoeken of kleding dat in contact kwam met de zieke moet onmiddellijk in sterk fenolwater gedompeld worden of in kopersulfaat water voor minstens 12 uren.

Waardeloze voorwerpen zoals beddengoed, strozak, versleten kleding moet bij voorkeur verbrand worden.

c) matrassen, oorkussens, dekens etc.. in wol, paardenhaar etc... en kleren moeten ontsmet worden in een stoof met hete stoom.

Zoniet dient gerookt te worden met zwaveldampen gedurende 24 uur, a rato van 40 gr zwavel per kubieke meter, in een ijzeren kom op een zandhoop of op stenen, boven een emmer water. Voor het beroken moet er in de kamer water gespreeid worden ter verzadiging van de atmosfeer. Bezoedelde kleding moet één uur in sterk fenolwater gedompeld worden, of in kopersulfaat water.

d) zieken worden ontsmet met zwak fenolwater of met kopersulfaat water. Sponzen, linnen en dergelijke moeten nadien twee uren in sterk fenolwater of in een andere eerder vermelde oplossing gedompeld worden. Verzorgers moeten regelmatig handen, aangezicht en baard ontsmetten met zwak fenolwater.

e) de ziekenkamer moet regelmatig verlucht worden en ze moet proper gehouden worden. Besmettelijke voorwerpen moeten verwijderd worden, en de houten vloer, muren en beddenhout evenals de vloer en tapijten moeten ontsmet worden met één van voornoemde oplossingen. Na het verwijderen van de zieke moeten kieren en spleten in muren en vloer ontsmet worden door beroken met zwaveldampen, terwijl zolderingen en wanden moeten ingesmeerd worden met witkalk. Houten vloeren en wanden behandelen met één van de voornoemde ontsmettingsmiddelen.

Voorzorgen en behandeling NA 1832

Uit de desastreuze gevolgen van de epidemie van 1832 had men wel geleerd. Men ging op verschillende fronten te werk :

De Hospice Civil, Orphelins et Vieillards, Louvain, bezit een boekje van 16 bladzijden, getiteld « *Instructions sur le Choléra* », 1892, en uitgegeven door de Administration du service de santé & de l'hygiène publique. Het bevat wijzigingen van de instructies gepubliceerd in 1884.

Een eerste deel zijn richtlijnen voor de Administratie betreffende de publieke hygiëne, zoals het onderhoud van straten, markten en pleinen ; het uitbaggeren van grachten en geulen in de straten, het verbod van uitwerpselen te deponeren in waterlopen waarin gewassen wordt ;

Het verzorgen van de publieke aflopen zodat ze niet verstopt geraken ; het verzorgen en het verplichten van hydraulische ontgeurders op de aflopen ; het verzorgen en het rein houden van bronnen, fonteinen, putten en riviértjes die water leveren voorindustriële ondernemingen wijzen op een propere omgeving; lokalen voor bijeenkomsten laten voorzien van constante

luchtverversing (scholen, kerken, theaters, kazernes..) ; de plaatsen waar het werkvolk en de armen zich ophouden proper houden en verluchten ; boten en rijtuigen in een gezonde toestand houden en speciaal ziekenvervoer voorzien ; de toiletten van stations, scholen, hotels, cafés en dergelijke openbare plaatsen proper houden en regelmatig ontsmetten onder toezicht van de autoriteiten ; tijdens epidemieën geen werken laten uitvoeren die nadelige gevolgen kunnen hebben voor de gezondheid, zoals het uitscheppen van kanalen of aflopen en alle werk dat het omwoelen van de grond vereist ; kermissen, feesten, pelgrimstochten, processies en dergelijke verbieden tijdens een epidemie ; nauwlettend personen in het oog houden die van een besmette of een verdachte plaats komen.

Vervolgens zijn er raadgevingen voor de bevolking. Ze komen allemaal neer op dezelfde aanbevelingen van hygiëne binnens- en buitenshuis zowel als van lichamelijke reinheid. Vooral het drinkwater, dranken en voedingswaren krijgen aandacht : koken of filteren van water is de boodschap. Bovendien moet men zorgen niet vermoeid te geraken (ook geestelijk) en dient iedere ziekte direct behandeld te worden door een arts , en er wordt gewezen op het gevaar van gebruik van alle geneesmiddelen die te onpas aanbevolen worden tegen cholera.

Tenslotte nog een lijstje raadgevingen voor diegenen die de zieken verzorgen : niet eten of drinken in de ziekenkamer en alle eetgerei met kokend water wassen ; lange kleding dragen en vaak de handen wassen met zeep of eau phéniquée (fenolwater) ; kleding, lakens of besmeurde voorwerpen dadelijk ontsmetten of verbranden en uitwerpselen of braaksel deskundig verwijderen en verbranden.

Het tweede deel zijn instructies voor een goede organisatie van de algemene hulp en medische diensten : technische raadgevingen voor de hulpverleners bij alle diensten ter voorbereiding van een naderende epidemie en later tijdens een epidemie : de organisatie van hulpdiensten, het vervoer van zieken, het inrichten van ziekenzalen, het oproepen van geneesheren en verzorgend personeel, het verspreiden van raadgevingen aan de bevolking, het uitdelen van ontsmettingsmiddelen en het bijhouden van huishoudelijk gebruik ; nagaan dat levensmiddelen en drank die te koop aangeboden worden, van goede kwaliteit zijn ; stallen en

dagelijkse registers over het verloop van de zieken en de ziekte. Speciaal wordt de behandeling van lijken besproken : ze dadelijk onderbrengen op een geïsoleerde plaats, liefst buiten de bewoonde kern, met alle voorzorgen voor zichzelf zoals men die zou nemen bij een zieke. De lijken moeten ongewassen in een lijklaken gehuld worden dat met een krachtig ontsmettingsmiddel doordrongen is. Het graf met goed gesloten zijn en voorzien zijn van een absorberend poeder(houtzaagsel, koolpoeder, turf, enz.). Het transport naar het kerkhof moet 's morgens vroeg gebeuren of 's avonds laat. Er mogen geen begrafenisceremonies gehouden worden waarbij het lijk aanwezig is.

Het boekje beschrijft dan praktische procédés voor ontsmetting.

- zwak fenolwater (carbol): 20 gr kristallijn fenol per liter water (2%)
- sterk fenolwater à 5% (carbol)
- kopersulfaat oplossing : 5%, niet in emmers of metalen vaten te bewaren
- witkalk : (lait de chaux) : gebluste kalk langzaam overgieten met de helft van zijn gewicht water. Wanneer de kalk in poeder is uiteengevallen, voegt men weer zijn gewicht aan water toe. Het bekomen poeder roeren in water à ratio van 500 gr/L water (20 % oplossing).
- Sublimaat : oplossing van 1° /°°, waaraan 5 gr chloorwaterstof per liter wordt toegevoegd. Kleuren met eosine of een andere vaste kleurstof. Is giftig.
- Creoline (cresyl of cresylol)

Epidemie 1849 : speciale voorzorgen

Met betrekking tot een eventuele latere cholera epidemie, waarvan men de vreselijke gevolgen in 1832 had ondervonden, nam de Leuvense Medische Commissie haar verantwoordelijkheden : de sanering van de wijken, de huisvesting van de armen vele andere te nemen maatregelen. Dat alles liet echter heel lang op zich wachten.

Het gevolg was een tweede cholera-epidemie in de stad Leuven in 1849.

Laten we even heel bondig nagaan welke preventieve maatregelen genomen werden en wat de concrete resultaten waren na 17 jaar werk :

1) organisatie van de geneeskundige verzorging

De Medische Commissie had herhaaldelijk, maar in vrij algemene termen, aangedrongen op de verbetering van de voeding der armen. Vanaf juli 1849 deelde de C.O.O. tweemaal per week « *des soupes grasses* » uit aan meer dan 9.000 armen, die nood hadden aan een « *nourriture saine et suffissante* » om de ziekte het hoofd te bieden !

2) organisatie van geneeskundige verzorging van de patiënten

Men onderscheidde in Leuven vier organisaties met specifieke bevoegdheden :

- De Medische Commissie : beraadslaagde regelmatig over de gezondheidstoestand van de inwoners en kwam tussen in verband met de woontoestand, de milieuhygiëne en de voeding. Ze oefende controle uit op de ziekenhuizen en stond in voor de maatregelen die de besmetting moesten beperken. Kenmerkend is haar raad dat het gedurende een epidemie beter was geen les te geven, maar de leerlingen te onderrichten al wandelend in de bossen van Heverlee. Ze vroeg om tijdens de epidemie de Voer en de kleine beken te spuien om het besmettingsgevaar in te dijken. Ze vroeg eveneens overveling van de Voer, hetgeen echter slechts gebeurde na de epidemie in 1866. (Dus 34 jaar na de
 - eerste cholera-epidemie !)
 - Speciale commissies : per parochie die telkens een dokter, een chirurg en drie bezoekers zou omvatten wiens opdracht het was te zoeken en aan te duiden welke gezondheids-
 - maatregelen konden getroffen worden.
 - De gezondheidstoestand van de armen thuis : die werd toevertrouwd aan 4 geneesheren, 6 chirurgen en 6 apothekers benoemd door de Commissie voor liefdadigheid. Er werd een dokter aangesteld om de woningen van arme slachtoffers te ontsmetten met de hulp van 4 studenten in de geneeskunde,
 - een timmerman, een stukadoor, een dagloner en een metser!
- De Leuvense ziekenhuizen : er werden vier aparte zalen van het burgerlijk hospitaal ingericht, ofwel een speciale zaal in het Kolveniershof (de Zaal der fuseliers naar het regiment dat er toen lag). In het burgerlijk hospitaal werden twee professoren belast met de verzorging, geholpen door 2 studenten, terwijl in de Zaal der Fuseliers één dokter belast werd met de leiding.

Besluit

Bij de eerste epidemie in 1832 waren de therapieën slechts gericht op de verschijnselen en daarmee ging de ziekteverwekker, die zich volgens de toen geldende miasma-theorie in de vervuilde lucht bevond, vrijuit. Men trachtte het vochtverlies van de patiënt tegen te gaan met stoppende middelen, de bloedsomloop te bevorderen met mosterdpappen en warme wrijvingen met prikkelende linimenten. Tal van gevaarlijke geheimmiddelen werden aangeboden.

In ieder geval heeft de bestrijding van de cholera epidemieën bijgedragen tot de verbetering van de volksgezondheid - hoe tegenstrijdig dit ook moge klinken - en zeker tot verbetering van de hygiënische toestanden in de steden.

Samenvatting

In het Stadsarchief van Leuven ontdekten we twee merkwaardige bundels over de behandeling van *cholera* te Leuven in 1832. Aan de hand van opnamelijsten in een zaal ingericht voor de behandeling van deze zieken, en een lijst van de geleverde medicijnen is het mogelijk een beeld te vormen van de behandelingsmethodes. We bespreken tevens de maatregelen uitgevaardigd door het Stadsbestuur en de lessen getrokken uit deze epidemie.

Résumé

Grâce à la découverte de deux documents inédits dans les archives de la ville de Louvain concernant l'épidémie *cholérique* à Louvain en 1832, nous avons pu décrire le traitement des malades concentrés dans une salle spécialement aménagée par la ville. Nous donnons un aperçu des médicaments, les mesures prises par la ville de Louvain, ainsi que les leçons tirées pour futur.

- (1) Dr. Eyckmans " Infectieziekten" Cholera, ziekte, symptomen, behandeling." Fonteyn Medical Books, Leuven 1970, pag 147-148
- (2) Ir.E.Willems "Cholera patiënten te Leuven 1833, 1849, 1854, 1859, 1866 » - Vlaamse Vereniging voor Familiekunde, Leuven 2000.
- (3) B. Lamere "Aenteekeningen binnen Loven" Merkwaardige geschiedenis van voorgevallen 1784 - 1835 Geschied- en

(4) Jaarboek van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Leuven en omgeving deel XX, 1980 Peeters, Leuven.

- Dorvault, L'Officine 1850, Paris
- Pharmacopoea Belgica Nova 1854, Bruxelles
- J. Van Hellemont, Phytotherapeutisch Compendium-Brussel 1985

1835		1836	
Jan	Feb	Mar	Apr
1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29
30	30	30	30
31	31	31	31

Fig (2)

[illegible]

Boekbespreking

“De apotheek, bakermat van uitvinders”.

Paul Larmuseau en Hugo Leupe

Apothekersvereniging van Kortrijk en Omliggende, Koninklijke
Maatschappij. - Recollettenstraat 23 B-8500 Kortrijk

Prijs € 20 • rekening 285-0548171-53

Geglaceerd papier, 21 x 30 cm, 128 blz., kartonnen kaft.

In de inleiding snijden de auteurs het onderwerp aan van de religieuze iconografie, met Christus als genezer en apotheker. Via een bijbelverklaring van Rabbijnse commentaren, langs het Romeinse regime, de Renaissance, de acupunctuur in de Chinese cultuur en de Inquisitie, belanden ze bij de alchemisten.

Met het onderwerp van apothekers-uitvinders hebben de schrijvers pionierswerk verricht: er is eigenlijk nog niets dergelijks onderzocht, laat staan gebundeld in een boek. Ze hebben enorm onderzoekswerk geleverd, dat naar hun eigen zeggen wetenschappelijk onderbouwd is: twijfelgevallen werden geweerd tot verdere studie uitsluitend zal geven of de uitvinder wel een apotheker was. Ze namen alleen uitvinders op waarover traceerbare verhalen te vinden zijn of waarvan bruikbare producten overbleven. De vele prenten zijn van degelijke kwaliteit, de hele uitgave straalt vertrouwen uit. Dit werk is een vlot leesbare catalogus voor iedereen, niet alleen voor diegene die begaan is met de geschiedenis van de farmacie. Hier en daar mag de taal wat bijgeschaafd worden en is de bladvulling wat druk.

De originele alfabetische Index vermeldt niet alleen de eigennaam van de uitvinder, maar duidt daarna tevens de uitvinding of het onderwerp aan, die op hun beurt weer in de alfabetische register zijn opgenomen. Spijtig genoeg is hij niet volledig: we vinden Magnesium onder de M met verwijzing naar Margraf, maar Margraf zelf vinden we niet terug in de Index. Zo ook bij Descroizilles, met verwijzing naar koffiefilter; maar koffiefilter duikt niet op onder de K. Evenzo is het maagzout van Eno niet terug te vinden onder de M, en staat olielamp (uitvinding van onder Q geregistreerde Quinquet) niet bij de O. Vervelender is dat bijvoorbeeld Alderdon alleen te zoeken is bij de C van zijn voornaam Charles en Bradham onder de C van Caleb.

Dit boek is zeker niet volledig en ik hoop dat de auteurs achter de laatste zin niet een definitief punt gezet hebben. Een tweede uitgave zal zeker aanvullingen en verbeteringen bevatten over dit onuitputtelijke en boeiende onderwerp. Er is nog werk aan de winkel!

Guy Gillias

Boekbespreking

“Céramique de la Renaissance à Anvers. De Venise à Delft ».

Claire Dumortier

Editions Racine, Bruxelles, ISBN 2-87386284-X

Editions de l'Amateur, Paris, ISBN 2-85917366-8

Prix entre 75 € et 79 €

Après des années de recherche et de travail scientifique, madame Claire Dumortier a publié ce livre très souhaité par les milieux concernés. Docteur en Histoire de l'Art et Archéologie, chargée des collections de céramique au musée d'Art et d'Histoire à Bruxelles, elle est la personne la plus qualifiée pour décrire cette industrie anversoise si unique et déterminante pour le développement de la faïence de Delft après l'émigration des protestants.

L'ouvrage de 280 pages comporte de très remarquables illustrations judicieusement choisies. La grande valeur novatrice ce sont les biographies de près de quatre-vingt dix potiers anversois et parfois leur localisation, ce que demande un immense travail de recherche dans des archives souvent inédites et des preuves par l'archéologie de la ville.

Une œuvre de référence incontournable pour toute personne s'intéressant à la céramique d'Anvers et d'Europe dans un style clair. Les éditeurs en Belgique et en France sont un gage supplémentaire de qualité.

Ghislain Vercruysse

Mededelingen - Communications

Een blijvende tentoonstelling over de geschiedenis van de Apothekersvereniging van Kortrijk en Omliggende.

Apr. H. Leupe

Ter gelegenheid van de opening van de nieuwe lokalen van de A.V.K. op 18 oktober 2003 heb ik graag aanvaard een permanente tentoonstelling in te richten over het rijk verleden van deze apothekersvereniging. In vier toonkasten (foto's) heb ik deze schat voor de toekomst kunnen samenvatten, in vier thema's:

1. de eerste apotheker te Kortrijk en de vele besturen tot op heden
2. de boeken: eigen publicaties en handboeken van apothekers
3. de tarificatiedienst en de verdediging van apothekers
4. de feesten

In de eerste kast kunnen we zeer ver teruggaan. We hebben het geluk van over een glasraam van de HH Cosmas en Damianus te beschikken in de hoofdkerk Sint Maarten te Kortrijk, gedateerd van

1448. Het was van de nering van apothekers, chirurgijns en barbiers. In 1553 vinden we het eerste spoor van een apotheker terug, namelijk apotheker Jan Coelembier, fs Roelandts, vermeld in een verslag over de ketterij in Kortrijk. In 1683 krijgen de apothekers een keure door koning Karel II en een "Reglement van de neeringe van de HH. Cosmans en Damianus". Ondertussen zijn er te Kortrijk in 1872 vier apothekers en in 1890 zijn ze met tien. In 1895 kwam er de APC of Alliance Pharmaceutique de Courtrai. De *strijd* voor een Nederlandse naam zal duren tot in 1928, wanneer de "Kortrijksche Apothekersvereening" ontstaat.

Deze wordt later uitgebreid tot de omliggende gemeenten en steden als Ieper, Waregem, Tielt, Izegem en Roeselare. In 1927 waren ze met 35 leden, in 1941 met 100 en in 2003 zijn er 245 apotheken aangesloten en 400 apothekers.

In deze kast wordt uitvoerig hulde gebracht aan belangrijke figuren zoals apr. Mulier, voorzitter van 1933 tot 1965, aan apr. Supply die een eerste geschiedenis schreef over AVK, aan apr. Dewitte, voorzitter van 1965 tot 1985, apr. Ghysaert, de vier generaties aprs Mattelaer en nog veel anderen.

Het honderdjarige bestaan in 1995 verdiende een koninklijke medaille en een titel van Koninklijke. Deze medaille ligt te kijk naast

de burgerlijke medailles van verdienstelijke apothekers.

In een tweede toonkast zijn we er fier op dat enkele leden zich onderscheiden hebben door boeken te publiceren, zoals apr. Leon Vandenbussche (1890-1975). In Bulletin 97 van de Kring voor de Geschiedenis van de Pharmacie in Benelux, is hierover uitgebreid gepubliceerd. Ook het boek "*Pondera medicinalia*" van apr T. Geldof (1989) is aanwezig. Daarnaast vinden we enkele belangrijke handboeken van apothekers zoals *het Kruidboek van Dodoens*, de *Medicina Pharmaceutica* van Robertus Farvaquest (1741), *L'Officine* van Dorvault en een *Belgische Pharmacopee V*.

We zien ook de mooie catalogi van de tentoonstellingen van AVK in 1965 en 1995 en het gedenkboek van 100 jaar AV K. Allemaal stille getuigen van de onverdroten arbeid van onze collega's.

In de derde vitrine hebben we archiefbeelden van de Tarificatie-dienst, opgericht in 1961 onder leiding van mejuffrouw Supply, later geleid door apr. Dries Vierstraete en nu onder leiding van apr. Antoon Calus. We kunnen er de geanimeerde brieven lezen over de beroepsproblemen zoals de strijd tegen de verkoop van geneesmiddelen door dokters, de verplichte invoering van de zondagrust en de wachtdiensten, de nog steeds niet uitgeroeide gesel van de *ristorno's*, de onderhandelingen met de mutualiteiten, de verplichte analyses van de scheikundige grondstoffen in de apotheek, een toelatingsbrief van de Duitse bezetter om te mogen vergaderen (1940-1945) en de oprichting van een seniorenclub in 1988.

In een vierde kast delen we in de feestvreugde van de apothekers. Feesten en zingen waren wel hun regel. Dat kunnen we vaststellen op de vele feestmenu's (foto) versierd door collega G. Callant, met gedichten van aprs. Impe, Callant en Vierstraete. Het hoogtepunt is van apr. Mulier in 1953.

Mededelingen - Communications

HULDELIED aan ROBERT MULIER

Woorden van J.I.

Wijze: De Gilde Vient van Hullebroeck.

A.V.K. houdt haar schoonste feest,
Wij jublen blij en om ter meest,
het harte vol van vreugden,
Wij juichen thans, met lust en zwier,
Onz' Praeses toe, Robert Mulier,
en dit om al zijn deugden!

REFREIN: De zielen hoog, de vlag in top,
Zo laate vrij ons geestdrift op,
Wij wensen hem, bij klank en zang:
Leev' hij lang, leev' hij lang, leev' hij lang!

Hij staat in 't Apothekersschap
reeds veertig jaar, steeds knap en rap,
Als voorbeeld voor ons allen,
Hij is voor ons de Wijze Man,
Die alles steeds bereddren kan,
naar ledreens welgevallen

Refrein.

Al dertig jaar, met vast beleid,
heeft hij A.V.K. ten hoog geleid,
ons bootje goed doen varen!
Hij is voor ons van 't grootst bedied
en hadden wij Mulier hier niet,
hoe zou het ons toch varen!

Refrein

Wij eren hem met bloemenweeld,
met Huldeblijk, met statig beeld,
met giften mooi en milde.
Wij zeggen hem ons dankbaarheid,
en blijv' zijn naam voor allen tijd
't Sieraad van onze Gilde!

Refrein.

Deze tentoonstelling geeft een rijke verzameling van de geschiedenis van ons beroep met zijn problemen en zijn momenten van vreugde. Het was mijn bedoeling de geest weer te geven waarin de apothekers gevochten hebben voor hun rechten en gefeest hebben om samen een sterke beroepsvereniging op te bouwen. Een beroepsvereniging die in België dikwijls het voortouw heeft genomen. Naast de broodwinning bewezen de apothekers hun fijnheid van geestesontspanning en hun innerlijkheid.

We zien vele foto's van overleden collega's die de leiding hebben genomen, hun geest en hun verwezenlijkingen zijn gebleven.

De permanente tentoonstelling is te bezichtigen tijdens de kantooruren van AVK in de Recollettenstraat 23, 8500 Kortrijk.
Tel 056/363800

Daarnaast is er nog een blijvende tentoonstelling over de apothekers-uitvinders. Meer informatie daarover in de rubriek "Boekbespreking" van dit nummer: De apotheek, bakermat van uitvinders.

"Geschonken schatten — de verrassende verzameling van een apothekersfamilie."

Zaterdag 7 februari t/m zondag 2 mei 2004

Museum Flehite Amersfoort, Breestraat 80, 3811 BL Amersfoort

De Amersfoortse familie Kok heeft een bonte verzameling kunst en antiek opgebouwd. Deze is tussen 1878 en 1905 aan de Oudheidkundige Vereniging Flehite gegeven en wordt bewaard in Museum Flehite Amersfoort.

De tentoonstelling is een eerbewijs aan apotheker Kok en zijn familie.

Info: Tel 0031 (0)33-247 11 00. www.museumflehite.nl

Symposium "Alcohol, meer dan drank"

Woensdag 5 mei 2004 van 14 u tot 17 u

Nationaal Jenevermuseum, Witte Nonnenstraat 19, 3500 Haaselt

Een organisatie van KVCV Sectie Historiek, in samenwerking met Zuid-Gewina en het Nationaal Jenevermuseum.

Info:

0032 (0)11 24 11 44 - a.vandepuut@hasselt.be - pieter.joos@kahosl.be

"Ik mis het overzicht op de (her)uitgaven van boeken op het gebied der Geschiedenis van natuurwetenschappen, m.n. Pharmacie. Zou U mij kunnen helpen aan een lijst met titels, auteurs en verdere bibliografische gegevens van uitgaven op dit terrein van na 1985. Het ligt in mijn bedoeling voor mij interessante en betaalbare- edities aan te schaffen."

Aldus de vraag van Dr. F.A.H. Peeters, Apr, Caya E. Petronia 49, Oranjestad, Aruba.
Fax 5835344.

Mededelingen - Communications

Collega prof. M. del Carmen Frances, uit Madrid, meldt ons de heiligverklaring van een Spaanse apothekeres, "la Bienheureuse Maria Sagrario de Saint-Louis de Gonzague". Carmélite déchaussée, Vierge et Martyre.»

**BIENHEUREUSE MARIA SAGRARIO
DE SAINT-LOUIS DE GONZAGUE**

Carmélite déchaussée, Vierge et Martyre

M. Sagrario de S. Louis

Elle est née à Lillo (Toledo), le 8 janvier 1881. Elle fit des études de pharmacie et fut une des premières femmes en Espagne à obtenir le diplôme de pharmacienne. En 1915, elle entra au Carmelk Sainte-Anne et Saint-Joseph de Madrid. Par son esprit d'oraison et son ardent amour de l'Eucharistie, elle incarna parfaitement l'idéal contemplatif et ecclésial du Carmel thérésien. Elle fut prieure de sa communauté. Au matin du 15 août 1936, elle souffrit me martyre, grâce qu'elle avait ardemment désirée, en demeurant ferme dans la foi et enflammée pour le Christ. Elle fut béatifiée par Jean-Paul II le 10 mai 1998.

RICHTLIJNEN VOOR AUTEURS

1. Bijdragen ter publicatie aangeboden dienen bij voorkeur op diskette, cd-rom of per e-mail. Elke tekst wordt voorzien van een korte titel.
2. Onder de titel komen de beginletters van de voornamen, gevolgd door de namen van de auteur(s). Verzocht wordt de bijdrage aan het eind te voorzien van een korte samenvatting in het Frans, Nederlands of Engels en opgave van naam en adres van de auteur.
3. Voetnoten worden doorlopend genummerd over het gehele artikel. De literatuuropgave wordt op de wijze van de Index Medicus' samengesteld en achteraan de tekst geplaatst als in onderstaande voorbeelden:
 - a. boeken: Zuring J. Leven, ziekte en dood in Afrika.
's-Gravenhage : Mouton, 1970:53.
 - b. tijdschriften: Vandewiele L.J. De apotheek van de vroedmeester.
Geschiedenis der geneeskunde 1994; 1(3):26-32.
4. Voor goede reproducties wordt gevraagd foto's max. A4-formaat, zo mogelijk op mat papier; grafieken e.d. op wit papier met zwarte inkt of met inkt jet- of laserprinter geprint, te willen aanleveren. Ze dienen afzonderlijk genummerd te zijn en gaan vergezeld van onderschriften. Op de achterzijde van de illustratie wordt de naam van de auteur en de verkorte titel van de bijdrage aangegeven
5. De redactie behoudt zich het recht voor de kopij in te korten. De bijdragen mogen in dezelfde vorm elders zijn gepubliceerd.
6. Auteurs dragen de verantwoordelijkheid voor de gepubliceerde foto's en reproducties

NOTES POUR LES AUTEURS

1. Les articles à publier seront de préférence sur disquette, cd-rom ou mail électronique. Chaque texte sera pourvu d'un titre court.
2. Sous le titre viendront les initiales des prénoms suivies du nom de l'auteur. Un résumé succinct en français, néerlandais ou anglais est souhaité en fin d'article ainsi que le nom de l'auteur et son adresse.
3. Les notes seront numérotées sur toute la longueur de l'article. Les éléments de bibliographie seront composés à la manière de l'Index Medicus et placés après le texte. Exemple :
 - a. livres : Zuring J. Leven, ziekte en dood in Afrika.
's-Gravenhage : Mouton, 1970:53.
 - b. revues : Vandewiele L.J. De apotheek van de vroedmeester.
Geschiedenis der geneeskunde 1994;1(3):26-32.
4. Pour obtenir de bonnes reproductions, il importe d'envoyer les photographies d'un largeur de max. format A4, si possible sur papier mat; les graphiques et dessins seront à l'encre noire sur papier blanc ou imprimés par encrage ou laser. Chaque illustration sera numérotée séparément et munie de légende Au dos de chacune sera indiqué le nom de l'auteur et le titre de l'article abrégé
5. La rédaction se réserve le droit de raccourcir les textes. Les articles pourront être publiés ailleurs sous la même forme.
6. Les auteurs portent la responsabilité des photographies et des reproductions.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan bij schriftelijke toestemming van de auteur(s) en volledige bronvermelding.

Toute réproduction totale ou partielle doit obligatoirement porter l'accord d'écrivain et la mention de la source.

KRING VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PHARMACIE IN BENELUX
CERCLE BENELUX D'HISTOIRE DE LA PHARMACIE
Opgericht 18 april 1950 Fondé le 18 avril 1950

Bestuur Bureau

Voorzitter Président : GILIAS Guy, Milsestraat 33, B-3053 Haasrode

Redactie - Rédaction

Tel. 0032(0)16 40 22 04 Fax 0032(0)16 40 21 80 e-mail: apo.gilias@tiscali.be

Secretaris Secrétaire: VERCRUYSSSE Ghislain, Vanderveldenlaan 24, B-1652 Alsemberg

Tel/Fax 0032(0)2 380 78 44 e-mail: vercruysse.proost@yucom.be

Penningmeester Trésorier: VAN DER MEER Hugo, Kleistraat 7, NL-8121 RG Olst

Tel/fax 0031(0)570 561 349 e-mail: hvdmeer@daxis.nl

Assessoren Assesseeurs:

Prof.dr. DE BACKER Christian, Speureweg 21, B-9830 St.Martens-Latem
Tel. 0032(0)9 281 00 38

DE MUNCK Guy, Heidestraat 1, B-2660 Hoboken
Tel. 0032(0)3 827 47 57 Fax 0032(0)3 830 55 00
Tel. KAVA 0032(0)3 280 15 11 e-mail: gdm@kava.be

VAN GELDER Jope, De Sparren 3, NL-1251 SG Laren
Tel. 0031(0)35 531 76 61 Fax 0031(0)35 531 76 63 e-mail: gelder@knoware.nl

LEUPE, Hugo, Holdestraat 2-bus3/1, B-8760 Meulebeke
Tel. 0032(0)51 72 67 11 Fax 0032(0)51 48 88 89 e-mail: h.leupe@tiscali.be

LIBERT Charles, 8, rue Ducroquet, F-59700 Marc-en-Baroeul
Tel/Fax 0033(0)32 83 38 770 e-mail : libert.chamart@wanadoo.fr

Ereleden Membres d'Honneur :

Dr.L.J. VANDEWIELE, Destelbergen (1960) - Lic.P. JULIEN, Paris (1970) Prof. Dr. A. HEYNDRICKX, Gent (1975) Prof. G. SONNEDECKER, Madison (1975) Dr.D.A. WITTOP KONING (†), Amsterdam (1975) Prof. Dr. W. SCHNEIDER, Braunschweig (1981) E.L.AHLRICH (†), Nieuwegein (1989) Prof.Dr. K. ZALAI, Budapest (1990) Prof. Dr. W.-D. MÜLLER-JAHNCKE, Heidelberg (1995) Prof. Dr.M. del Carmen FRANCES, Madrid (1995) Dr.F. LEDERMANN, Bern (1995) B. MATTELAER, Kortrijk (1996) Prof. Dr. H.A. BOSMAN-JELGERSMA, Oegstgeest (1998) Prof. Dr. Ch. DE BACKER, St.Martens-Latem (2000) J. VAN GELDER, Laren (2000)

Ondersteunende leden - Membres donateurs:

UNAPHAZ, Luxembourg KNMP Dep. 's Gravenhage, Dep. Friesland, Dep. Gouda, Dep. Groningen, Dep. Rotterdam, Dep. Utrecht, Dep.Z.O. Brabant - Hufen BV, Zeist - OPG Utrecht - Farmaleuven, Alumni KULeuven - A.P.B. Brussel - Syndicat des Pharmaciens de Luxembourg - Libert Charles, Marc-en-Baroeul - P. Callewaert, Harelbeke - Van den Branden, Brussel - Philippart, Differdange

Periodiek Bulletin Jaargang 53 , N° 106 1st semester 2004.

Uitgever: apr. Guy Gilias, Milsestraat 33 B-3053 Haasrode

ISSN 1370-7515

Contributie	30 €/jaar - année	Nederland: Giro 19.74.912	Steunend lid/membre donateur: 50 €
	13 €/nummer	IBAN: NL29PSTB0001974912	SWIFT: PSTBNL21